Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Levelező Tagozat
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

A bazilita szerzetesrend Kárpátalján a kezdetektől a XX század közepéig

Készítette:
Bacsó Róbert

Szaktanár:
Dr. Véghseő Tamás
Egyháztörténelem Tanszék

Nyíregyháza-Beregszász
2019

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS 3

1. A BAZILITÁK KÁRPÁTALJÁN A KEZDETEKTŐL A XX SZÁZAD ELEJÉIG 7

1.1 A BAZILITA SZERZETESEK MEGJELENÉSE ÉS KOLOSTORAIK ALAPÍTÁSA 7

1.2 A BAZILITÁK MINT AZ UNIÓS GONDOLAT ZÁSZLÓVIVŐI 10

2. A BAZILITA SZERZETESREND REFORMJA KÁRPÁTALJÁN ÉS ANNAK SZEREPE A TÁRSADALMI ÉS MISSZIÓS TEVÉKENYSÉG MEGERŐSŐDÉSÉBEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT 16

2.1 A BAZILITA SZERZETESREND REFORMJA 16

2.2 A BAZILITÁK MISSZIÓS ÉS TÁRSADALMI SZEREPE 20

3. A BAZILITA SZERZETESREND FELSZÁMOLÁSA KÁRPÁTALJÁN ÉS "KATAKOMBA"-TEVÉKENYSÉGE A SZOVJET ÉRÁBAN 26

3.1 A BAZILITA SZERZETESREND FELSZÁMOLÁSANÁK FOLYAMATA 26

3.2 A TITOKBAN MŰKÖDŐ BAZILITA SZERZETESEK TEVÉKENYSÉGE 30

KÖVETKEZTETÉSEK 37

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE ... 39

BEVEZETÉS

A keleti (bizánci) szerzetesrendek megjelenése a történelmi Magyarország területén még Szent István király uralkodásának idejére nyúlik vissza[1]. Bár vannak feljegyzések arról is, hogy a keleti szerzetesség a magyarok őseivel már a honfoglalás előtt kapcsolatba került még az V-IX században, amikór elődeink a Fekete-tenger partvidékén tartózkodtak[2].A XI-XII. században számos görög szertartású monostor működött hazánkban. Hanyatlásuk a XIII. században, a latin szertartás térhódításával következett be. Az utolsó bazilita monostorokat a tatárjárás pusztította el[3]. Bár a bizánci szerzetesi élet Magyarországon III. Ince pápa halála után a kutatók feltevése szerint megszünt létezni, de az ország keleti részén 1360-tól létezik a Nagy Szent Bazil reguláját követő szerzetesi közösség (később Rend), mely máig is fennál Munkácson a Csernekhegyen[4] valamint Kisbereznán. A Csernekhegyi monostor létrehozása Korjátovics Tódor, Podolia fejedelem nevéhez fűződik[5]. A Csernekhegyi monostor megalakulásáról szoló levél[6] ma is megtalálható a Kárpátaljai Állami Levéltár (KÁL) Beregszászi osztályán.

A mai Kárpátalja az I. és II. világháború utáni békediktátumok speciális képződménye. Ebben az időszakban Kárpátalja felváltva Csehszlovákiához, Magyarországhoz és a Szovjetúnióhoz is tartozott. Ennek megfelelően a szerzetesi rend életében is állandó változások mentek végbe. Ebből kifolyólag a szakdolgozat **célja** levéltári és egyébb forrásokból merítve bemutatni a bazilita szerzetesrend megjelenését, térhódítását és helyzetét Kárpátalján az első világháború előtti, a két világháború közötti és a Második Világháborút követő Szovjet érában való megszüneséig.

A cél elérése érdekében a következő **feladatokat** tűztük ki:

- általános képet kapni a bazilita szerzetesrend megjelenéséről Kárpátalja területén, történelmi áttekintést végezni a bazilita kolostorok alapításával kapcsolatosan, bemutatni a szerzetesrend szerepét a Munkácsi görögkatolikus püspökség létrehozásában valamint az uniós gondolat teresztésében.

---

[1]DUDÁS BERTALAN – LEGEZA LÁSZLÓ – SZACSVAI PÉTER, *Baziliták*, Budapest 1993, 15.
[2]KERESZTES SAROLTA BAZILIA. *Bizánci szerzetesség Magyarországon, különös tekintettel a bizánci rítusú szerzetesnővérekre, a kezdetektől napjainkig*, Veszprém 2007, 4.
[3]*Nagy Szent Bazil Rend.* Magyar Katolikus Püspöki Konferencia honlapja [Online]. Elérhetőség: <http://uj.katolikus.hu/rendek.php?h=87> [2019.05.04.].
[4]DUDÁS BERTALAN – LEGEZA LÁSZLÓ – SZACSVAI PÉTER, 15.
[5]TERDIK SZILVESZTER. *A munkácsi Szent Miklós kolostor* [Online]. Elérhetőség: <http://byzantinohungarica.hu/node/238> [2019.05.04.].
[6]KÁL, Fond 64, opisz 5, sprava 1, 1-12.

- bemutatni a kárpátaljai bazilita szerzetesrend reformjának szükségességét és annak menetét a XX század elején valamint társadalmi és missziós szerepüket az ortodoxia térnyerésének megakadályozásában.

- kiértékelni Kárpátalja szovjet megszállásának hatását a bazilita szezetesrend életében valamint bemutatni a szerzetesek helytállását és titkos tevékenységét a meghurcolásokkal teli időszakban.

A Kárpátalján működő bazilita szerzetesrend tevékenységéről levéltári és egyéb publikált forrásokból lehet információt gyűjteni. Egyik legnagyobb levéltári forrás a Kárpátaljai Állami Levéltár (KÁL) Beregszászi Osztályán található „A Munkácsi bazilita kolostor" című 64-es Fond, mely magába foglalja az 1360-1945 időszak kronológiáját. Itt található a munkácsi kolostor alapítási okiratának a másolata, valamint az az iratanyag, melyből a kolostor gazdasági és belső életét ismerhetjük meg. Ez a fond nem csak a munkácsi kolostorról rendelkezik információval, hanem a görögkatolikus püspökség területén elhelyezkedő többi kolostorról is. Itt fellelhetőek, többek között, a Miszticei monostor tulajdonáról és gazdasági helyzetéről szóló történelmi dokumentumok. Nem kevésbé értékes a kutatás szempontjából a 151. számú Fond „A Munkácsi görögkatolikus püspökség igazgatása" címmel, melyben rendelkezésre áll több érdekes anyag a Husztbaranyai és a Kisbereznai monostorokról. A P-1450. számú Fond „Az USZSZK Miniszteri Tanácsának Kárpátaljai Megbizottja a vallási kultuszok ügyében" betekintést ad a Szovjetúnió legfelsőbb vezetőségétől kapott azon intézkedéseiről, melyek a görögkatolikus egyház és ezen belül a bazilita szerzetesrend megszünését célozták meg. Az Ukrajnai Belbisztonsági Hivatal Kárpátaljai Osztályán található személyes aktákból (ügyek) megtudhatjuk az internált bazilita atyák elitélésének jogi folyamatát valamint olyan információkat is tartalmaznak, melelye bizonyítják a baziliták „katakomba"-tevékenységét a szovjet érában.

A nem levéltári források közül kiemelkedő fontossággal bírnak a XVIII-XIX sz. publikált monográfiák és történelmi kutatások. Ezek közül ki kell emelni Hodinka Anal „A Munkácsi görög katholikus püspökség története"[7] c. művét, mely alapul szolgál a munkácsi csernekhegyi bazilita szerzetesrend kárpátaljai kialakulásának leírására. Ugyancsak fontos adatokat közöl Lutszkay Mihály „Historia Carpatho-Ruthenorum"[8] c. művében, melyben a Munkácsi kolostor helyzetéről ír a XVI-XVII sz. I. feléig. Itt jegyzi föl a Munkácsi kolostor számára 1693-ban behajtott adókról szóló ismereteket, valamint

[7] HODINKA ANTAL, *A Munkácsi görög katholikus püspökség története*, Budapest 1909, 90-91.
[8] ЛУЧКАЙ М, *Історія Карпатських русинів II*, Ужгород 1999, 58.

De Camellis János József naplójának részleteit, melynek alapján betekintést kapunk a kolostor korabeli életébe.

Több olyan mű is rendelkezésre áll, melyet a szovjet érában publikáltak Kárpátalján, de ezek megbízhatósága nem túl magas, hiszen a levéltári források szelektált válogatását tartalmarazza, melyek célja a szerzetesi élet negatív ábrázolása volt az olvasók számara.

A kárpátaljai születésű Rómában élő Pekar Atanáz több bazilitákról szóló történeti művet hagyott ránk olasz és ukrán nyelven. Mivel személyes családi tragédiája a magyar hadsereg tevékenységéhez fűződik, ezért az általa írt művekben erősen magyarellenes hangot üt meg, ami miatt a magyarországi bazilitákról megformált sajátos képet nem mindig lehet objektív történelmi forrásként kezelni. Mindazonáltal a kétkötetes „Нариси історії церкви Закарпаття”[9][10], valamint „Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті”[11] c. művei lehetőséget adnak a kárpátaljai bazilita szerzetesrend életébe való betekintésre.

Bendász István és Dániel „Hitvallás és tanuságtétel”[12] c. műve fontos információkkal szolgál a meghurcolt és elítélt kárpátaljai bazilita atyák életéről és titkos működéséről az illegalitás időszakában.

A kutatás egységét a szakdolgozat struktúrális felépítése biztosítja, mely bevezetésből, a tárgyalási rész három fejezetéből, következtettésekből valamint forrás- és irodalomjegyzékből áll. A bevezetésben meghatároztuk a kutatás célját és annak eléréséhez szükséges feladatokat, bemutatásra és csoportositásra kerültek a leváltári források valamint azon irodalmi történeti művek, melyek lehetőséget adnak a téma széleskürű kifejtéséhez.

Az első fejezetben taglalásra kerülnek azon történelmi források, melyek a keleti szerzetesség megjelenéséről árúlkodnak Cirill és Metód missziós kárpátaljai tevékenysége kapcsán, a kolostorok alapításáról szólnak, a baziliták szerepéről az uniós gondolat elterjedésével és a Munkácsi görögkatolikus püspökség működésében.

A kutatás második része a két Világháború közötti időszakban működő Nagy Szent Bazil szerzetesrend női és férfi ágának az akkori társadalomban betöltött szerepére reflektál. Kiemelt hangsúlyt helyezünk a bazilita szerzetesrend megreformálásának

[9] ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття I*, Рим – Львів 1997, 232.
[10] ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття II*, Рим – Львів 1997, 492.
[11] ПЕКАР А., „Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті” in *Нарис історії василіанського чину Святого Йосафата*, Рим 1992, 132-133.
[12] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, *Hitvallás és tanuságtétel*, Budapest 2014, 530.

folyamatára, melynek köszönhetően változások mentek végbe a Rend belső életében illeve megerősödött a baziliták társadalomban betöltött szerepe is.

A szakdolgozat harmadik része betekintést ad a bazilita szerzetesrend kárpátaljai felszámolásának menetébe, azon kihívásokra és meghurcolásokra, melyek a bazilitákat érték az 1940-es évek végén. Különös figyelmet fordítottunk a bazilita atyák hitmegtartó szerepére a szovjet meghurcolás idején, melyet áldozatkészen végeztek még akkor is, ha ez személyes biztonságuk vagy életüknek kockáztatásával, esetenként feláldozásával is járt.

A szakdolgazat teljes terjedelme 43 oldal, melyből a forrás- és irodalomjegyzék 5 oldalt foglal el. A felhasznált források száma 45, az irodalomjegyzéké – 53.

1. A BAZILITÁK KÁRPÁTALJÁN A KEZDETEKTŐL A XX SZÁZAD ELEJÉIG

1.1 A BAZILITA SZERZETESEK MEGJELENÉSE ÉS KOLOSTORAIK ALAPÍTÁSA

A keleti szerzetesség Kárpátalja területén Cirill és Metód missziós tevékenységének köszönhetően vert gyökeret valamint a magyarok letelepedésével is kapcsolatba hozható. Lutskay Mihály írása kifejezően rámutat a két szent testvér bazilita szerzetességének szerepéről a rend kárpátaljai meghonosodásában.[13] Pekar A. pedig úgy véli (bár semmi féle hiteles forrást nem nevez meg), hogy I. András magyar király felsége Anasztázia, Bölcs Jaroszláv Kijevi Rusz fejedelem lánya, keleti szerzeteseket hozott magával, akik a munkácsi csernekhegyi kolostórban telepedtek le és itt elkezdték hitterjesztő tevékenységüket.[14] Mivel a keleti szerzetességnek egy elég komoly hálózata alakult ki a XII. század végére a Kárpát medencében, ezért III. Ince pápa 1204-ben Imre királyhoz írt levelében arra kéri, hogy „Legyen egy kolostora a latinoknak is, mert sok van a görögöknek”[15], ezzel is utalva a görög alapítású szerzetesek nagy számára a Magyar Királyságban.

A történelmi források alátámasztják, hogy a szerzetesi élet Kárpátalja mai területén a körtvélyesi és munkácsi monostorok alapításával vette kezdetét, melyek kapcsán még ma is vannak tudományos nézetkülönbségek. Egyes történelmi felegyzések szerint a munkácsi Csenkehegyen lévő Szent Miklósról elnevezett kolostort Koriatovics Tódor Podoliai (litván) fejedelem és munkácsi herceg (*Hodinka Antal által használt titulus)* 1360. március 8. kelt adománylevelével alapítja, melynek szövege így szól: „...lelki üdvösségére a Munkács városa mellett sz. Miklós püspöknek ajánlott kolostort építtetett, melyet görög vagyis rutén szertartás és szokás szerint fel is szenteltetett és rutén szerzeteseket helyezett belé, hogy örökös isteni szolgálatot tartsanak. E rutén szerzetesek fenntartására a saját javaiból odaadta és ajándékozta...”. Ez adományt pedig megerősítette olyképpen, hogy „...ha fiai, rokonai vagy utódai valamelyike, vagy más valaki meg nem állaná, vagy megfizetni nem akarná, Isten előtt pörre szálljon lelkével”.[16] A csernekhegyi monostor

[13] ЛУЧКАЙ М, 58.
[14] ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття I*, 17.
[15] ЛУЧКАЙ М., 71.
[16] HODINKA ANTAL, 90-91.

létrehozásáról szoló okmány[17] ma is megtalálható a Kárpátaljai Állami Levéltár Beregszászi osztályán. A kutatók többsége azonban azt az álláspontot vallja, hogy az alapító okirat nem eredeti, mert latinul íródott, a litváni fejedelemségben pedig az ószláv nyelvet használták többnyire. De az ellenkezőjét sem lehet bízonyítani, hiszen akkor feltevődik a kérdés hogy honnan erednek a munkácsi birtokok és miért is kellet a magyar királyoknak a latín rítust „védelmükbe" venni. Több kutató úgy véli, hogy a kolostor már a Podoliai fejedelem előtti időkben is állhatott. Hunyadi (Corvin) Mátyás 1458-ban alátámasztja a birtokok létezését egy általa kiadott királyi okiratban.[18] Az 1491. évi feljegyzések azt bizonyítják hogy a csernekhegyi kolostor már püspöki székhely és a püspököt az ott élő keleti rítusú Bazil-rendi szerzetesek közűl választották ki.

A baziliták kárpátaljai jelenlétével kapcsolatban fontos történelmi esemény lehetett a Körtvényesi (Máramaros vm.) Szent Mihály arkangyal tiszteletére alapított monostor létrehozása, melyről az első történelmi feljegyzések 1391-re datálhatók, amikor is Balica (Balk) és Drág oláh vajdák területet biztosítottak a kolostor számára. A jelenlegi történelmi kutatások azon az álláspontón vannak, hogy a monostor már ezelőtt is állt a község területén, csak tovább építési munkálatokkal bővítették[19]. Zsatkovics Kálmán György szerint[20] a konstantinápolyi pátriárka általi «stauropigiá»-ra emelésnek földrajzi oka volt, mivel a körtvényesi monostor Moldovához volt közelebb és emiatt a mai Kárpátalja területén két monostori központ alakult ki. A monostor eme státusza kellően megnehezítette a jövőben a ьunkácsi monostorral való kapcsolatát, melyet ekkortájt már püspökök vezettek. Vannak olyan feljegyzések, melyek szerint a monostorban már 1613-ban volt nyomda[21], melyet a protestáns mozgalommal 1670-ben leromboltak. [22]

Ugyancsak fontos szerepet játszott a kárpátaljai szerzetesi élet megerősödésében a krasznobródi monostor, amelyről első dokumentálható ismereteink 1492-re datálhatók[23]. Egyes történelmi források alapján a monostort Koriatovics Tódor alapította még 1354-

[17] KÁL, Fond 64., opisz 5, sprava 1, 1-12.
[18] CSATÁRI GYÖRGY, „A Hunyadiak okiratai" in Zubánics László (szerk.), *„Mátyás király emlékkönyv"* (KMII -Füzetek XXII), Ungvár 2018, 14.
[19] PETROV ELEK, „A Máramarosi Sz. Mihály Monostor 1391-i görög oklevelének latin fordítása az 1494. évi megerősítő oklevelében" in *Turul* (1925) [Online]. Elérhetőség: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1925-151BF/1925-151C0/a-maramarosi-szt-mihaly-monostor-1391-i-gorog-oklevelenek-latin-forditasa-az-1494-evi-megerosito-oklevelben-152AB/> [2019.05.04.].
[20] ЖАТКОВИЧ Ю., „Етнографический очерк угро-русских" in МАЗУРОК О.С., *Юрій Жатковичякісторик та етнограф,* Ужгород 2001, 52.
[21] ЛУЧКАЙ М., 182.
[22] МИГОВИЧ І., *Релігія і церква в нашому краї,* Ужгород 1993, 16.
[23] ПОПОВИЧ М., *Федор Корятович – русинськый воєвода,* Пряшов 1992, 60-63.

ben[24]. A krasznobródi monostort 1603-ban felégették a kálvinista gróf Drugeth György parancsára, azonban 1605-ben szintén az ő utasítása értelmében újjáépítették azt, igaz már konvertitaként végeztette a visszaállítást. Fia Vilmos 1614-ben már hallott a Breszti únióról és meg akarta valósítani azt a neki alárendelt területeken – erről számol be a krasznobródi monostor krónikája[25].

A monostor alapítása kapcsán pontosításra 1976-ban került sor, amikor is a Szlovák Tudományos Akadémia Nyitrai Régészeti Intézetének munkatársai 12 ásatást végeztek, melyek eredményeként semmiféle középkorra utaló bizonyítékot nem találtak. Ezek a régészeti kutatások az 1756. március 15-i Wandernáth Terézia grófnő általi alapítást támasztják inkább alá,[26] vagyis ez az alapítási év a helyénvaló.

Az miszticei kolostor létrejötte I. Zejkán ortodox püspök nevéhez fűződik, aki már 1661-ben viseli ezt a rangot, bár székhelye nem ismert. Az első írott feljegyzés a kolostor alapítása kapcsán 1654-re tehető egy ismeretlen Ulásin nevű személy ajándékozási leveléből,[27] melynek másolata megtalálható a KÁL Beregszászi Osztályán.

A miszticei kolostor az első évtizdekben nem tartozott a munkácsi püspök joghatósága alá. A XVII. század második felében komoly gazdálkodási tevékenységet folytatott, nagy földterületekkel rendelkezet, az ajándékozások következtében folyamatosan bővült, pénzügyi stabilitással rendelkezet, ráadásúl kölcsöneket is adott. A kolostor jövedelmei a bérbeadásoknak köszönhetően is folyamatosan gyarapodtak.

A történelem kutatók véleménye nem egységes a kisbereznai bazilita kolostor létrejöttével kapcsolatban. Az a A. Kralickij szerinti tény honosodott meg, hogy alapítása 1742-ben történt.[28] Bazilovics János is ezt az évet tünteti fel a monostor alapításával kapcsolatosan.[29] 1710-ben a Rákóczi felkelés leverése után a monostorban nem maradt szerzetés és az épület is romokban állt. A munkácsi monostor apátja Godemárszky József ekkor kérte fel a galiciai pátereket, hogy végezzék el a szerzetesrend kárpátaljai reformját.[30] 1782-ben a monostor vezetője Bazilovics János volt, aki ebben a monostorban írta a bazilitákról szóló történelmi művét.

---

[24] ФЕНИЧ В. – ЦАПУЛИЧ О., *Малоберезнянський Свято – Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василія Великого на Закарпатті*, Ужгород 2004, 29.
[25] TIMKOVIČ V. JOZAFÁT OSBM, *Letopis Krásnobrodského monastiera: alebo kúsok zo slavnych dejin gréckokatolikov na Slovensku*, Prešov 1995, 29.
[26] KÁL, Fond 64, opisz 1, sprava 497, 1.
[27] KÁL, Fond 64, opisz 5, sprava 23, 3.
[28] КРАЛИЦКИЙ А., „Монастыръ Березницкій” in *Листок* 25 (1890) 92.
[29] BASILOVITS J., *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX…Pars II*, *Cassovia* 1799, 91.
[30] ПЕКАР А., *Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті*, 132-133.

1806-ban Bacsinszky püspök búcsújáróhellyé nyilvánította a Szent Miklós nevét viselő monostort és széleskörű jogokat is biztosított hozzá.[31] Ebben az évben a Munkácsi egyházmegyében 7 monostor működött melyekben 86 személy tartózkodott (szerzetes, novicius, teológiát tanuló stb.), ebből 9 fő Kisbereznán volt. Ekkor a monostor apátja M. Andrijkovics volt. [32]

1.2 A BAZILITÁK MINT AZ UNIÓS GONDOLAT ZÁSZLÓVIVŐI

Az egyháztörténeti kutatók egységesek abban a véleményükben, hogy az uniós gondolat zászlóvivői a Munkácsi egyházmegyében éppen a bazilita szerzetesek voltak, amely az 1646-ban megkötésre kerülő Ungvári unióban be is teljesedett.[33]

Történelmi eseményként lehet elkönyvelni Parfenij püspök tanácskozását 5 iguménnel Homonna városában. Erről az eseményről ránk maradt egy 1663. július 16-i levél Parfenij püspök és egyben csernekhegyi igumén, Baranovics krasznobródi és jaszanovói, Alekszievics ungvári, Jordánovics potocki igumén aláírásával, melyben leírják a Magyarországon található monostorok helyzetét.[34] Ez a levél tartalmazza egy provincia létrehozásának a kérelmét is. Ebben az évben Parfenij püspök utasítására Rómába egy delegáció utazott Baranovics vezetésével. Céljuk volt, hogy Rómával szentesítsék a (magyar) provincia vezetőjének önnáló választására való jogot.[35] A Kongregáció 1664 március 13-i válaszlevelében csupán noviciátus létrehozására adott engedélyt valamint megtiltotta az ortodoxok és katolikusok jelenlétét a kolostorban.[36] Ennek oka az lehetett, hogy kérésükben a püspök és a többiek nem a ruthén ághoz való csatlakozást szorgalmazták, hanem az olasz-göröghöz, ami a magyar provincia latinosodását jelentette volna.[37]

Bár Rómában jogilag 1664-ben nem engedélyezték a magyar provincia létrehozását, kijelenthetjük, hogy ebben az évben jött létre a Magyar provincia, hisz a magyar baziliták nem voltak automatikusan hozzácsatolva a Lengyelországban lévő ruthén ághoz. Az is megállapítható, hogy Magyarország területén létezett egy rendszerezett szerzetesi élet, melyet a Szentszék Kongregációja ellenőrzött. Vagyis 1664-ben 5 monostor

[31] Монастир Мало-Березнянський in *Благовісник*, 11 (1993) 28.
[32] ФЕНИЧ В. – ЦАПУЛИЧ О., 78.
[33] ПЕКАР А., „Ужгородська унія та її творці (1646-1996)” in *Записки ЧССВ* XXI (1996) 253-262.
[34] TIMKOVIČ V. JOZAFÁT OSBM, 36.
[35] *U.o.*, 37-39.
[36] *U.o.*, 40.
[37] HORNAD V. DE JUXTA, *Dejiny gréckokatolikov Podkarpatska (9.–18. storočie)*, Košice 2004, 414-415.

volt melyek egymással szoros kapcsolatban álltak. A noviciátus létrehozása teológiai tanulmányok létrehozását is jelentette Magyarország területén.

Komoly ellentétek alakultak ki a munkácsi püspök kinevezésével kapcsolatban, hiszen az Unió után egyszerre többen is ígényt tartottak a püspöki székre (ekkor még az aktuális Munkácsi püspök egyben a csernekhegyi kolostor apátja is volt). Az alárendeltség alapján a magyarországi joghatóság felülkerekedett más elképzeléseken (pl. hogy a Kijevi metropóliához tartozzon).

A monostor felvirágozása és stabil működése De Camellis János József, görög származású bazilita nevéhez fűződik, aki VIII. Sándor pápa rendelkezése alapján 1689 november 5-én szebasztei címzetes püspökké és a magyarországi görögkatolikusok apostoli vikáriusa,. 1690 március 11-én I. Lipót király dekrétuma alapján pedig munkácsi püspök lett. Az ő idejében valósult meg a püspöki és apát pozició szétválasztása. Nagy érdeme a csernekhegyi kolostor javadalmainak visszaállítása 1692-ben, valamint I. Lipót királytól kapott privilégiumok elnyerése, melyeket a götrögkatolikusokra is kiterjeszettek és megtiltották az utóbbiak elleni fellépést.[38] A. Pekar szerint a bazilita püspök egyik legnagyobb érdeme a bizánci szertartás visszaállítása volt.[39]

De Camellis püspök naplójában saját magát „munkácsi, krasznobródi és máramarosi" püspöknek titulálja, ami a monostor alárendeltségét is jelenti, bár a máramarosi szerzetesek kissé elfogultak voltak a személye kapcsán. Egyik bejegyzésében Máramaroson megemlít 3 kolostort, ahol az agyikben 12, a többiben pedig 3-4 szerzetes él.[40]

De Camillis püspök komoly szerepet játszott a csernekhegyi monostor fejlődésében. Visszaszerezte a monostor vagyonát, visszaállította a lelki és gazdasági életet. Ezen kívül kiterjesztette a latin szertartásúakra vonatkozó privilégiumokat a görög szertartásúakra is, így a bizánci rítusú papok is részesülhettek javadalmazásban. Ezen előjoguk gyakorlását a mindenkori püspök hozzáállása határozta meg.

A püspök halála után Hodermárszky János látta el a püspöki funkciókat és párhuzamosan ő volt a csernekhegyi kolostor apátja is. A megüresedett püspöki székre ő és Bizánczy György pályázott, ami komoly konfliktusba ment át. Végezetül az utóbbit szentelték püspökké. Pekár kiemeli, hogy 1716-ig mindig a bazilita rendből választották a

[38] „О некоторых документах Государственного архива Закарпатской области по истории греко-католической церкви в Закарпатье" in *Carpatika-Карпатика. — Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат*, 35 (2006) 178.
[39] ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття I*, 20.
[40] „Щоденник Йосифа де Камеліса, мукачівського єпископа" in ЛУЧКАЙ М. *Історія Карпатських русинів III*, Ужгород 2002, 22.

püspököt, ezért a nem szerzetesrendi püspökjelölteknek a felszentelés előtt be kellet lépniük a bazilita rendbe. Az elsőnem bazilita püspök Bizánczy György lett. [41] Mivel a továbbiakban meg kellett oldani a két fél személyes problémáját, 1716. április 10-én mindketten aláírtak egy szerződést az egri püspök közreműködésével, mely szerint Hodermárszky a kolostor apáti beosztása mellet püspöki helynök is lesz; a kolostor javadalmáról és a tized felhasználásáról az igumen rendelkezik aki egyben megkapja a püspöki jövedelmek 1/3-át is; az igumen átadja a kolostor területén lévő püspöki székhelyt, azzal a feltétellel, hogy a püspök épít magának egy faházat.[42] Az építkezés idején a déli részben lakott a püspök, az északiban pedig az igumen.

Hodermárszky József ezek után elkezdte a bazilita rend további intézményi kiépítését Magyarországon. Az uniót Máramarosra is kiterjesztette és erőfeszítéseinek köszönhetően 1716-ban Máramarosszigeten 60 pap csatlakozott az unióhoz.[43] Érdekes sajátossága annak az időszaknak, hogy a püspök csak az igumen beleegyezésével nevezhetett ki személyeket fontos egyházi pozicióra. Hodermárszky halála után 1729. február 16-án egyhangúlag Bizánczy Györgyöt választották meg igumennek.[44] A választás előtt a szerzetesek a következőben állapodtak meg jövendőbeli vezető személye kapcsán: vezetőként és nem püspökként kell kormányoznia; nem idegeníthet el kolostori vagyont; a szerzetesi közösség beleegyezése nélkül nem fogadhat be és nem helyezhet át személyeket; halála után maguk a szerzetesek döntenek az utódról. Ezt a levelet maga az akkori püspök látta el kézjegyével, ami a szerzetesrend és a püspökség közötti ellentét enyhülését is jelentette. Bizánczy halála után a kisbereznai, miszticei, krasznobródi és drugetházi monostorok igumenjei az 1733-ban a munkácsi csernekhegyi kolostorban megtartott gyűlésen megválasztották a protoigument, aki a csernekhegyi kolostorban fog székelni és gyakran fogja látogatni a többi kolostort. Az első protoigumen Pázin Gedeon, akkori kisbereznai kolostorfőnök lett. Timkovics Jozafát szerint 1733-ban kezdődött a bazilita szerzetesrend első reformja Északkelet Magyarországon, hisz előtte a kolostorok függetlenek voltak egymástól. Vagyis a Rend szervezeti egységei ekkor jönnek létre.[45] A munkácsi kolostorra azért esett a választás, mert gazdaságilag elkülönült volt valamint önállóan el tudta látni szükségleteit, vagyonát legelők, malmok, szántóföldek, szőlőskertek,

[41] ПЕКАР А. ЧСВВ., *Нариси історії церкви Закарпаття II*, 48-49.
[42] ПЕКАР А. ЧСВВ., *Нариси історії церкви Закарпаття I*, 34.
[43] ГАДЖЕГА В., *Додатки к исторіе русинов и руських церквей в Мараморошe*, Ужгород 1922, 24.
[44] ДУЛІШКОВИЧ И., *Историческія черты Угро-Русскихъ III*, Унгваръ 1877, 95.
[45] TIMKOVIČ V. JOZAFÁT OSBM, 79.

kocsmák, haszonállatok képezték és több mint 300 udvar tartozott hozzá Borhalomban, Lókában és Oroszvégban.[46]

A bazilitáknak, Nagy Szent Bazil Reguláin kívül, egyébb előírásokat is be kellet tartaniuk, melyek az Ungvári unió után kezdtek elterjedni Kárpátalján 1672 környékén.[47] Ezen előírások érvényben voltak egészen II. Ferenc József reformjáig, amikor is Bazilovics János összeállította az új regulát. Az 1749-es regulák szerint a bazilita szerzetesek számára kötelező: a testvérek mély tisztelete, alázat, szegénység, idősek hallgatása, magántulajdon hiánya, a rangidős beleegyezése nélkül tiltott a kolostorból való kilépés, különleges eseményekről és helyzetekről való beszámolási kötelezettség.[48] Ismertek olyan 1757-es előírások is, melyek sajátos értelmezései voltak a Regulának és 15 pontból álltak: 1) az igumen pénteken szembesíti a testvéreket viselkedési hibáikkal, melyeket ellenvetés nélkül teljesíteni kell; 2) a szerzeteseknek havonta meg kell ismételniük a regulákat; 3) figyelni, hogy a testvérek betartják-e a regulákat; 4) figyelni a csend betartására; 5) a zárkákból be- és kijárni csak csendben és óvatosan lehet; 6) figyelni, hogy az igumen a szabályoknak megfelelően-e jár el; 7) ebéd és vacsora előtt imádkozni; 8) nem tart-e haragot és nem veri-e az egyik testvér a másikat; 9) engedély nélkül nem hagyhatja el a kolostor területét és nem beszélhet kívülállókkal; 10) havonta szentgyónáshoz járulni; 11) semmiféle kapcsolatot sem lehet fenntartani a kolostor falain kívül; 12) alázattal végezni a feladatokat; 13) engedély nélkül nem vezetni levelezést; 14) a gazdasági helyiségekbe engedély nélkül tilos a belépés; 15) idegen személyek belépését a kolostor területére meg kell akadályozni.[49] Ezek alapján Bazilovics János 1777-ben megszerkesztette a magyar baziliták kibővített reguláját.

II. Ferenc József uralkodása komoly változásokat hozott a bazilita rend életébe – a Máramarosban lévő kolostorokat bezáratta alacsony szerzetesi létszámra hivatkozva. Mivel az uralkodó még 1770-ben meglátogatta a Munkácsi kolostor iskoláját, részt vett püspöki liturgián és nagyon magasra értékelte a baziliták tevékenységét a régióban, ez a benyomás pozitívan hatott a többi bazilita kolostor megmaradására Magyarország területén. A reform következtében Magyarország területén 7 kolostor maradt – a munkácsi, krasznobródi, fakóbükki, máriapócsi, kisbereznai, miszticei és a bikszádi. Ezek a kolostorok mind a munkácsi protoigumen alárendeltségében voltak.

[46] ШУЛЬГА І., *Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст.*, Ужгород 1962, 77.
[47] „Пятьдесятьлетя Водновы Чина св. Василія Великого 1882-1932" in *Благовестникъ*, 8-10 (1932), 148.
[48] KÁL, Fond 64, opisz 1, sprava 318, 1-2.
[49] KÁL, Fond 64, opisz 1, szprava 499, 1.

Mivel a reform következtében a kolostorok száma lecsökkent, így a szerzetesek létszáma is megfogyatkozott. 1775-ben a kárpátaljai baziliták összlétszáma 78-at tett ki. 1795-ben ez a létszám 69-re csökkent, melyből Csernekhegyen Bazilovics János főapátsága alatt 16 szerzetes élt.[50]

Figyelemre méltó a bazilita szerzetesek viszonya Bacsinszky András püspökkel. 1775-ben a baziliták megfogalmaztak több követelményt is az új püspökkel szemben – kiemelten fontosnak tartották a püspöki hatalomtól való függetlenségük megmaradását, beleértve a javadalmak hovatartozását is. A baziliták ellenszenvét nagyban az váltotta ki, hogy a püspök rendeletével megtiltotta híveinek hogy ellátogassanak a krasznobródi kolostor Pünkösdi búcsújára, rendett téve ezáltal az egyházmegye dolgaiban.[51] Másfelől ez komoly bevétel kiesést jelentett a bazilita kolostoroknak, s emiatt nagy volt az elégedetlenség.

Bár az egyházi és adminisztratív kérdésekben a püspök nagyobb hatalommal rendelkezett a munkácsi egyházmegyében, és a többi kolostor is e téren alárendelt szerepet játszott, de az elődeihez képest már nem szólt bele a szerzetesi élet mindennapjaiba és intézményi működésébe. Az ungvári püspöki rezidencia felszententelését, melyet Mária Terézia jóvoltából a munkácsi püspök kapott meg, a Mariapócsi kolostor apátja Kovejcsák Szilveszter végezte. Ezen szimbólikus gesztus által Bacsinszky püspök kimutatta a szerzetesekkel megkötött megállapodás sérthetetlenségét.

A püspök közbenjárásának köszönhetően 1806-1807 folyamán teljes búcsút nyerhettek a Magyarország területén található összes bazilita kolostorba búcsús ünnepekkor oda zarádokolt hívek. Ezt a lehetőséget az ekkor kiadott pápai bullák biztosították. Ennek értelmében a krasznobródi kolostor Pünkösdkor, a kisbereznai Szent Miklós ünnepén és Pünkösdkor, az miszticei pedig Szent Mihály arkangyal ünnepén biztosíthatott teljes búcsút. A Keleti Egyházak Kongregációja a bikszádi kolostornak Szent Péter és Szent Pál főapostolok ünnepén adta meg ezt a kiváltságot. A Máriapócsi pedig Szűz Mária ünnepeire.[52]

A felvilágosodás komoly kihívást jelentett a bazilita szerzetesrend életében, melynek hatása a szerzetesek lészámának folyamatos csökkenésében, az oktatás alacsony szintjében, a rendszabályok lazább kezelésében nyilvánult meg. A Rend megújulást kívánt, ami akkoriban még nem valósult meg. Ezt támasztja alá az, hogy 1856-ban

[50] KÁL, Fond 64, opisz 5, szprava 214, 1-2.
[51] KÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 1336, 52-53.
[52] KÁL, Fond 64, opisz 2, sprava 118 “a”, 1-2.

Magyarországon összesen 55 bazilita volt, ami kevesebb, mint a II. Ferenc József nevéhez fűződő reform előtt.[53] Igaz, ekkor már létrejött az Eperjesi püspökség, melyhez átkerült a krasznobródi kolostor. A szerzetesi életet sokan nehezen tűrték és gyakran a jezsuita életformához hasonlították merevsége miatt.[54] Az 1885-1887 időszakban Magyarországon összesen 37 szerzetes élt.

A reform szükségessége tudatosult Firczák Gyula püspökben valamint a Munkácsi egyházmegye szinódusában, amely 1903. november 8-9. között tartott ülésén elfogadta a reform megvalósításának tervezetét.[55] Azonban a gyakorlatba ez nem valósult meg. Nagyobb változás a baziliták éltetében Choma Joakim 1906-os tartományfőnökké választása után következet be. Első döntéseivel pénzadományokat gyűjtött egy iskola és kolostor építésére Ungváron.[56] Az ungvári bazilita kolostor építése 1912-ben fejeződött be.

Ekkortájt a bikszádi kolostor a Szamusújvári püspökség felügyeleti területéhez tartozott és Iiliu Hossu püspöksége alatt több próbálkozás is volt a kolostor kiválása révén megalapítani a baziliták román ágát. Eme kiválási folyamatok megállítása érdekében Choma Joakim a tartomány egybenmaradásáért fáradozott, ami gátolta a reform megvalósítását. Közben kitört az I. világháború és a reform gondolata háttérbe szorult. Trianon után a bikszádi kolostor Romániához került, a Máriapócsi Magyarországon maradt, a krásznobródi és fakóbükki kolostorok megszüntek, innen a szerzetesek átkerültek a fennmaradt intézményekbe. Kárpátalján maradtak a munkácsi püspökség területén lévő – Munkács-csernеghegyi, Huszt-husztbaranyai, kisbereznai és ungvári kolostorok. Mivel Kárpátalja Csehszlovákiához került, így a reformot csak a galiciában élő páterektől várhatták el.

Összeségében kijelenthejük hogy a bazilita szerzetesrend több százéves magyarországi fennálásának legnagyobb kihívása a szerzetesi élet megújulása volt, mely párosúlt a felvilágosodás előrenyomulásával, a humán tudományok fejlődésével, és amelyekre válaszolniuk kellet a szerzetesek belső életének minőségi változásával illetve az oktatás szinvonalának emelésével.

[53] Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini MDCCCLVI. — Kassoviae : Typis Caroli Werfer Caes. Reg. Priv. Acad. Typographi, 1856, 257.
[54] МЕРЕСІЙ Ю., *За брамою монастиря,* Ужгород 1960, 7.
[55] ФЕНИЧ В.- ЦАПУЛИЧ О., 57.
[56] Fond 64, opisz 3, szprava 1076, 12.

2. A BAZILITA SZERZETESREND REFORMJA KÁRPÁTALJÁN ÉS ANNAK SZEREPE A TÁRSADALMI ÉS MISSZIÓS TEVÉKENYSÉG MEGERŐSŐDÉSÉBEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

2.1 A BAZILITA SZERZETESREND REFORMJA

A második Munkácsi egyházmegyei szinódus, mely 1903. november 8-10. között Ungváron Fircák Gyula püspök vezetésével valósult meg, kezdeményezte a szerzetesi rend reformját[57]. Ennek célja a bazilita szerzetesi közösség szervezeti, utánpótlási valamint pénzügyi problémákból adódó nehéz helyzetének megoldása volt. A szinódus résztvevői a „dobromili reform"(az akkori Galicia területe) sikerességén felbátorodva, kérték Fircák püspököt a „mi Nagy Szent Bazil szerzetesrendünk ujjáéledésének"[58] elősegítéséhez, mert másképp az teljesen megsztűntvolna létezni Kárpátalján. A szinódus egy reformtervezetet készített, melynek megvalósítására a galiciai bazilita szerzeteseket vagy magyar jezsuitákat kérte volna fel. Fircák püspök azonban úgy döntött hogy „önerőből" fogja végrehajtani a reformot. A reform alapját az Ungvári új monostor létrehozásában látta, ahol a noviciátus és a teológiát tanulók kaptak volna helyet. A püspök személyesen szerette volna végrehajtani a reformot. Ennek érdekében kérte az Apostoli Szentszéket hogy „A Nagy Szent Bazil Rend Magyarországi Apostoli vizitátora" lehessen[59]. Fircák püspök nem szerette volna, hogy a reform következtében a Kárpátalján működő baziliták a Szentszéktől „exempt" státuszt kapjanak (melyet a Galiciában reform alatt álló baziliták XIII. Leó pápától már megkaptak), mivelez az Apostoli Szentszéknek valóközvetlen alárendeltséget jeletette volna. Kérését a Szentszék teljesítette és így a püspök továbbra is felügyelete alatt tudta tartani a szerzeteseket és a monostorokat[60]. A reform végrehajtását Homa Joachim tartományfőnökre bízták.

Az első Világháború kitolta a rend megreformálásának idejét, eredményezvea rendházak különböző országokhoz való csatolásátilletve megszűnését: a Máriapócsi a

[57]ПЕКАР А., „Василіянська провінція св. Миколая на Закарпатті" in *Записки Чину Святого Василія Великого*, Рим 1992, 390.
[58]*U.o.,* 390-391.
[59]*U.o.,* 391.
[60]*U.o.*

csonka-Magyarország területén maradt, a Bikszádi Romániához került, a Krasznobródi és Bukivszki monostorok pedig megszüntek. A Kárpátaljai monostorok közül a Munkácsi, Ungvári, Kisbereznai, Imszticsevói (Misztice), Husztboronyai (Huszbaranyai) maradtak meg. Ezek mind a Csehszlovákia területén létrejött Podkarpatska Rusz (mai Kárpátalja) admisztratív egységhez tartoztak.

1920-ban a Kárpátalján maradt monostorok reformját a vezetők galiciai bazilitákra kívánták bízni, mivel a már megreformált 22 rendházból álló Lengyelországi Provincia virágzó volt és nagy jövő előtt állt. A Galiciai tartományfőnök Anasztászij Kalis személyesen jött Kárpátaljára, hogy megállapodjon a reform menetéről, melyet később az Szentszék is jóváhagyott[61]. 1920. november 2-án érkeztek a Munkácsi monostorba a galiciai páterek: Jeronim Malicky, Glib Kinah, Polikarp Bulik és a többiek, hogy megkezdjék a Kárpátaljai baziliták reformját, ezért sokan ezt a dátumot nevezik meg a Kárpátaljai bazilita szerzetesrend reformjának kezdeteként. Mások 1921. február 28-át, amikor hivatalosan is megnyílt a noviciátus a Munkácsi Csernekhegyen, melynek első növendékei Jőcsák Máté, Sándor Jozafát és Dudás Miklós voltak[62].

A Kárpátalján működő bazilita szerzetesrend reformja a következőkből állt[63]:

1. A Magyar és Galiciai tartományok egy tartományt alkotnak.

2. A reform a Galiciában már végrehajtott minta szerint fog zajlani.

3. Kárpátaljai megreformált tartomány jön létre, mely kezdetben a Galiciai tartomány alá tartozik.

4. Azok a monostorok és közösségek, melyek a geopolitikai változások miatt Magyarországon (Máriapócsi) és Romániában (Bikszádi) voltak, altartományokat (autonómiákat) alkotnak és részét képezik a Kárpátaljai tartománynak.

5. A Rend hittbeli kérdésekben továbbra is a helyi püspök joghatósága alá tartozik.

6. Idővel a Rend saját generálist választ, kinek alá lesz rendelve a Galiciai tartományfőnök is és fennhatósága a Kárpátaljai tartományra is kiterjed.

7. A Kárpátaljai tartomány csak hivatalosan létezik, és az összes megreformált monostor a galiciai főapátalárendeltségébe tartoznak.

8. A tartomány önnálósságát csak akkor kapja meg, ha legalább három monostorban megy végbe a reform, melyekben legalább 30 szerzetes lesz és közülük legalább 20 felszentelt személy.

---

[61]ПЕКАР А., *„Василіянська провінція св. Миколая на Закарпатті”*, 393.
[62]DUDÁS BERTALAN – LEGEZA LÁSZLÓ – SZACSVAI PÉTER, 20.
[63]KÁL, Fond 64, opisz 3, sprava 950, 21-22.

9. A noviciátust addig fogják refomláni, amíg a tartomány képes lesz önnálóan képezni a szerzeteseket.

10. A reform központja a Munkácsi monostor lesz, mely a többi monostorhoz képest a legkedvezőbb helyzetben lévő intézmény volt .

A fentiekből megállapítható, hogy a reform pontos célokat tűzött ki, melyek konkrét lépéseket irányoztak elő. Ez nem csak a Kárpátalján működő rendházak refomját, hanem az egész bazilita szerzetesközösség átfogó reformját is jelentette. Ezt a feltevést bizonyítja a generálisi pozició jövőbeni létrehozása is.

A reform végrehajtása lassan haladt, melynek egyik oka a pénzszűke volt, hisz ebben az időben dúlt a Lengyel-Szovjet háború, mely a Galicia tartományt is érintette. A finanszírozás csökkenése veszélyeztette a néhány évvel korábban létrejött Ungvári monostor létezését is, mely egyben nehézsorsú és szociálisan rászorult gyermekek bentlakásos iskoláját is működtette. Létüketrészben nehezítette a szerzetesek alacsony létszáma is. 1920-ban a Munkácsi monostor 4 szerzetest számlált, a Máriapócsi – 3, Bikszádi -2, Ungvári – 3, Miszticei – 2, Husztbaranyai – 2, Kisbereznai pedig 2. Ebben az időben a Kárpátaljai tartományhoz formálisan 7 monostor és 19 szerzetes tartozott. A megreformált szerzetesek egyik fő célja a Galiciában megtapasztalt szovjet rezsim és a kommunista ideológia térhóditásának visszaszorítása volt.

A Keleti Egyházak Kongregációja 1921. június 5-én kelt rendeletével engedélyezte a reform végrehajtását és hivatalosan is létrehozta a Kárpátaljai tartományt a tartományfőnőki címmel együtt[64]. A reform csak a Kárpátalja területén lévő monostorokra vonatkozott, tehát nem érintette sem a Máriapócsit, mely Magyarországhoz ("…quod intra fines Hungariae reipublicae…") sem pedig a Bikszádit, amely Romániához ("…quod in regno Rumeno situm est.") tartozott[65].

A refom központjának azért választották a Csernekhegyi monostort, mert gazdaságilag a legnagyobb vagyonnal és önállósággal rendelkezet, ami előfeltétele volt a noviciátus alapjainak megteremtéséhez. A 19 szerzetes közül csak 10 egyezett bele a reformba, mivel ennek a folyamatnak egyik feltétele az újboli noviciátusvolt. A baziliták reformjának sikeres megvalósításához XI. Pius pápa is hozzájárult, aki komoly erőfeszítéseket tett a reformfolyamatok sikeréért. Ezt a tényt emelte ki 1922. február 2. a görögkatolikus klérushoz intézett levelében a Munkácsi püspök[66]. A pápa pénzbeli

[64]ПЕКАР А., *„Василіянська провінція св. Миколая на Закарпатті"*, 393.
[65]KÁL, Fond 64, opisz 3, szprava 950, 33.
[66]KÁL, Fond 151, opisz 25, szprava 2728, 3.

hozzájárulásával is támogatta a baziliták reformtörekvéseit, átutalva 8 ezer olasz lírát erre a célra[67]. Ez a pozitív eredmény részben a szerzetesek missziós munkájának is köszönhető. 1921-ben a Munkácsi monostorban már 25 személy élt, ami jóval meghaladta a reform előtti létszámot. Legnagyobb részük Galiciából érkezett, bár a feljegyzésekből kiderül, hogy a noviciátusba Kárpátaljáról, Felvidékről, Magyarországról, Romániából, sőt a Vajdaságból is érkeztek. Egy részűk külföldön folytatta tanulmányait[68].

A következő megreformálni kívánt monostor az Ungvári volt, mely bentlakásos iskolát is működtetett a nehézsorsú gyermekek számára. Pénzügyileg elég rossz helyzetben volt és 1923-ra 150 ezer korona tartozást halmozott fel[69]. 1924-ben az iskolában 68 gyermek tanult.A reform előirányoztaegy nyomda létrehozását is, melynek beüzemelése 1925-ben történt meg egy nagyobb és egy kisseb teljesítményű nyomdagép beszerzésével[70]. A költségek zömét XI. Pius pápa és a Krizseváci püspök állták. A nyomda elinditásának összköltsége 350 ezer csehkorona volt[71]. A nyomda kiemelkedő szerepet kapott a baziliták missziós munkájában, hiszen az írott szót nem a hágon túlról kellet beszerezniük, hanem helyben tudták kinyomtatni.

1926-os adatok alátámasztják a szerzetesközösség megújításának sikerét, hisz ebben az évben a noviciátusok száma 36 volt, melyből 14 személy felszentelés előtt állt. További tanulmányait 11 fő Lengyelországban folytatta (3 csehszlovák, 4 magyar, 2 román, 2 lengyel), 3 pedig Rómában (3 magyar). Bár a rendhez csatlakozók tanulmányaikat nem tudták Munkácson végezni, ettől függeltlenül a szerzetesi közösség noviciátusi képzése itt volt. Ebben az évben a megreformált Ungvári monostorban 6 szerzetes élt, a Munkácsiban pedig 33, ebből 25 újonc. Ha hozzáadjuk azt a 14 személyt is, aki a határon túl tanult, akkor megállapítható a megreformált bazilita közösség bővülése, melynek eredménye volt a missziós és pasztorációs tevékenységek aktivizálódása valamint a nyomtatott szó terjesztése Kárpátalján.

A Rendi reform következő eleme a Kisbereznai monostor volt. Első lépésben 1924-ben új vezetőt helyeztek a monostor élére Gojdics Pál személyében. A noviciátus létrehozásához megfelelő képesítésű tanárokat szerettek volna foglalkoztatni, többnyire a már megreformált Ungvári monostor tagjai közül[72]. A reform 1928-ban fejeződött be, amikor is elkezdte működését a „skolasztika oktatás”(a teológiai képzés első két éve) a

[67]KÁL, Fond 64, opisz 4, szprava 1327, 1.
[68]KÁL, Fond 64, opisz 3, szprava 1142, 1.
[69]KÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 1192 ”a”, 18.
[70]„Потройный наш ювилей” in *Календар Благовестника на переступний рок 1936*, Ужгородъ 1935, 62.
[71]KÁL, Fond 9 „c”/2, opisz 2, szprava 950, T 1, 52-53.
[72]KÁL, Fond 64, opisz 4, sprava 525, 14.

rendházban. Martinec Jozafát latin és ruszin nyelvet, történelmet, természettudományokat valamint, szükség esetén, matematikát is oktatott; Dudás Bertalan görög és német nyelvet, melyeket kíválóan ismert, egy civil tanár pedig magyar és cseh nyelvet[73] tanított.

A reform következő fázisát a Keleti Egyházak Kongregációjának 1931. január 1. rendelete képezte, melynek értelmében a következő káptalani gyűlésen meg kellet választani a Rend generálisát[74]. 1931. nyarán a Dobromili káptalani gyülésen Dionizij Tkacsuk személyében megválasztották a Rend generálisát, aki ugyanezen év novemberétől Rómába helyezte a Rend központját. Kijelenthetjük, hogy a 12 évig tartó reformfolyamat célhoz ért egy önnáló tartomány létrehozásával. A Keleti Egyházak Kongregációja 1932. április 4-én kelt Dekrétumának megfelelően létrejött az egységes Szent Miklós tartomány[75]. A még XIII. Leó által elkezdett reform (1882. május 12.) 50. jubileumi alkalmához a Keleti Egyházak Kongregációja 1932. május 12. rendeletet bocsátott ki, melynek értelmében Kárpátalján létrejött a „Szent Jozafát (Josaphat) Bazilita Rend" ruszin (rutén) ága[76]. A reform Kárpátalján sikeresnek mondható, hisz elérte az előre megfogalmazott célokat.

2.2 A BAZILITÁK MISSZIÓS ÉS TÁRSADALMI SZEREPE

Az újjonnan létrejött Szent Miklós tartomány fontos társadalmi szerepet töltött be az ott élő magyar és rutén közösségek életében különös tekintettel az orosz orodox (pravoszláv) egyház térnyerésére, melynek működését az akkori Szovjet valamint a Csehszlovák hatalom is nagymértékben támogatta. Nagy szerepük volt a katolikusság megerősödésében Kárpátalján a két világháború közötti időszakban. A Csehszlovák időszak kedvező feltételeket biztosított a bazilita szerzetesrend intézményi fejlődéséhez, melynek tevékenysége eléggé szerteágazónak mondható. Ezek a tevékenységek a következők voltak:

1. A felnövekvő generáció nevelése, beleértve a civil élerte valamint az egyházi életszenségre készülőket.
2. Vallási és tudományos jellegű nyomtatott olvasmányok, könyvek kiadása.
3. Kárpátaján belül és kívül végzett missziós és hitterjesztő munka.

[73]KÁL, Fond 64, opisz 3, sprava 1371, 58.
[74]KÁL, Fond 64, opisz 3, sprava 1504, 2-4.
[75]KÁL, Fond 64, opisz 3, sprava 1549, 1.
[76]*U.o.*, 2.

4. Búcsúk és egyházi jellegűrendezvények lebonyolítása nagyobb ünnepek alkalmával.

A megreformált monostorok tevékenysége összehangolt, kölcsönösen függő és rendszerezett volt. A fiatal generáció nevelése nélkül ellehetetlenült volna a szerzetesi utánpótlás. Ugyanezt segítette elő a missziós munka és a nyomtatót szó megteremtése illetve terjesztése is. A búcsúk és egyházi jellegű rendezvények lebonyolítása pénzügyi forrásokat biztosított, melynek köszönhetően fenn lehetett tartani a noviciátus intézményét és a bentlakásos iskolát Ungváron. A Rend tevékenysége egy zárt kört alkotott, melyben a lakosság lelki égényei elégültek ki. A bazilita rend új emberekkel gyarapodott, melyek igazi hivatástudattal rendelkeztek, pénzügyi függetlensége és egzisztenciája is megvalósult. Kiemelt szerepet kapott az oktatási-nevelési tevékenység.

A Munkácsi monostor mellett a baziliták által végzett oktatás és nevelés másik központja az Ungvári monostor volt, amely olyan intézményt működtetett, ahol árva és nehézsorsú gyerekek tanítását és nevelését végézték.Az intézményt vezető beszámolója alapján 1922-ben 72 tanuló közül csak 5 bukott meg[77]. Az intézmény vezetőjét magyarsága miatt megbélyegezték. Ennek bizonyítéka, hogy a csehszlovák alapítású Kárpátaljai Bank a többi pénzintézethez hasonlóan nem támogatta a rászoruló gyermekeket, mivel ezek akkortájt csak a csehérdekeltségű intézményeket segítették[78]. Ettől függetlenül a bentlakásos iskola kellő képen tudta ellátni feladatait és a kötelező tantárgyak mellet a keresztény erkölcsöt is oktatta. Ráadásul kedvezményes tanulási lehetőséget kaptak a szegényebb családokból érkező gyermekek is, melyek számára a teljes tanulmányi összeg egy részétől az intézmény vezetői el tudtak állni és így havi 360 csehkorona helyett csak 200-ba került az oktatásuk[79].

Az 1926/1927-es tanévben a bentlakásos iskola 85 diákot számlált, akik ott laktak, étkeztek, tanultak és orvosi ellátásban részesültek, a legszegényebbek pedig ingyen kapták meg ezeket[80]. Az 1931/1932-es tanévben 60 diák tanult. Az intézményben kórus és színházi kör is működött, mely évente két alkalommal, márciusban és júniusban adott koncertet[81]. Az oktatás magas szintjét bizonyítja a diáklétszám állandó növekedése: 1938-ban az oktatási intézményben 98 diák volt számon tartva[82]. A Rend Kárpátalján végzett

[77]KÁL, Fond 64, opisz 7, sprava 622, 1-2.
[78]*U.o,* 1.
[79]KÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 1336, 1.
[80] *Зведомлення руское держ. реальн. гимн. и еровнорядных одделов ческих и мадярское VIII кл. в Ужгороде за шк. рок 1926-27,* Ужгородъ 1927, 78.
[81]KÁL, Fond 64, opisz 3, sprava 1551, 70.
[82]„25-летний ювилей интерната оо. Василиан" in *Неделя* 11(1938) 2.

oktatási-nevelési munkájának csúcspontja az 1937-ben megalapított bazilita gimnázium volt, melybena megalkulást követő első1937/1938-es tanévben 106 diák tanult[83]. A szerzetesek mellet a Kárpátaljai intelligencia is kivette részét az intézmény oktatási folyamatában, ezáltal is emelve annak presztizsét és státuszát.

A szegényebb Kárpátaljai lakosság szociális jellegű igényeivel nem csak a bazilita szerzetesek, hanem szerzetesnővérek is foglalkoztak. Bár az első lépések – a bazilisszák Kárpátaljára való meghívása – 1921-re datálhatók[84], konkrét előrehaladás csak 1923-ban történt, amikor is Eperjesről meghívták az ott működő szerzetesnővéreket[85]. Utóbbiak 1924-ben érkeztek Kárpátaljára és 1925. március 15. megnyitották az árvaházat Ungváron[86].Ettől kezdve a bazilisszák elkezdték önnálló működésüket vidékünkön. A Kárpátalján megalakult „rendház" önnállósult. A rendház és az árvaház egy intézményt alkotott, az árvaház vezetőjét a bazilissza apátnő nevezte ki[87]. A zárda fenntartását a nővérek önerőből végezték: dolgoztak az Ungvári bentlakásos iskolában, az árvaházban, valamint a hívek nagylelkű adományait is elfogadták[88]. 1927-ben 16 vidékről érkezett gyermek lakta az árvaházat[89].A Kárpátaljai Bankon keresztül komoly pénzügyi támogatásban részesítette az árvaház működését Takács László amerikai püspök[90].

A baziliták egyik legfontosabb tevékenységüket a reform után a hithirdető missziós munkában látták. 1924-ben a bazilita páterek 9 alkalommal végeztek missziós utakat: 3 az Eperjesi és 6 a Munkácsi egyházmegyékben, összeségében 159 alkalommal prédikáltakSzent Liturgia keretében is, melyen összesen 12 ezer szentáldozáshoz járuló vett részt. 1925-ben 7 missziós utat valósítottak meg[91]. Az akkori csehszlovák vezetés nem nézte jó szemmel a baziliták missziós tevékenységét és voltak rá példák, hogy egyes szerzeteseket ki akartak utasítani Kárpátaljáról. Úgy vélték, hogy a Rend tagjai túlságosan klerikálisak és csehellenesek. Az egyik fennmaradt dokumentum szerint céljuk „megbénítani az ortodox mozgalmat, amely nagy lendületet vett"[92]. Ebből kiderül az is,

[83]БУЛИК П., „Інавгураційна промова протоігумена о. Полікарпа Булика ЧСВВ, в день відкриття класичної гімназії Чина ОО. Василіян в Ужгороді" in *Звідомлення гімназії чина ОО. Василіян в Ужгороді (з правом прилюдности) за шкільний рік 1937-38,* Ужгородъ 1938, 8.
[84]KÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 745, 7.
[85]KÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 1278, 7.
[86]KÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 897, 12.
[87]KÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 2109, 2.
[88]KÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 897, 8.
[89]*U.o.*, 12.
[90]KÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 2109, 10.
[91]KÁL, Fond 64, opisz 3, szprava 1291, 1.
[92]KÁL, F. 9 „c"/2. opisz 2, szprava 950, T 1, 50.

hogy az akkori hatalom jobban szimpatizált az ortodox egyház képviselőivel, akik elég jó feltételek mellet tudtak terjeszkedni.

Ettől függetlenül a baziliták missziós tevékenysége Kárpátalján folyamatosan bontakozott ki és fejlődött, intézményi jelleget öltött. Vallási közösségek alakultak, melyek terjeszteni tudták a keresztény eszményt és értékeket. A „Hit védelme" nevet viselő társaság fő céljául a meglévő görögkatolikus rítus megtartását és védelmét tűzte ki[93]. 1924-ben Gojdics Pál kezdeményezésére megalakult a „Jézus Szentséges Szívének Társasága" melynek tagjai minden pénteken imádkoztak az emberek bűneiért, szentségimádást végeztek valamint teljes búcsúért esedeztek Jézus Szentséges Szívének ünnepén[94]. Így például, 1926-ban 3 ezer zarándokból két ezren járultak áldozáshoz, 1934-ben pedig a társaság hat ezer főt számlált[95]. Gebej Péter püspök kezdeményezésére 1925-ben megalakul a „Szent Jozafát misszió papi közössége" melynek lélekszáma 15-ről 42-re nőt[96]. Ezek az események a missziós munkát szervezetebbé és hatékonyabbá tették.

A missziós munka 1926-ban pénzbeni segitséget is kapot a Szentszéktől, melynek mértéke 8 ezer olasz líra volt[97]. Mivel a szerzetesi közösség központi búcsújáró helye a Máriapócsi kegyhely Magyarország területén volt, így Kárpátalján a Csernekhegyi monostor vált búcsújáró hellyé. Ennek jegyében XI. Piusz pápa a monostor számára egy ősi Nagyboldogasszony ikont ajándékozott, mely 1453-ban került Rómába[98]. 1928-ban az Istenszülő elszenderesének ünnepén, melynek meghívott vendége Septickij Andrij nagyérsek volt, a monostorhoz 50 ezer zarándok érkezett[99]. Az 1928 februárjában Róma és Prága között megkötött kétoldalú szerződésnek köszönhetően a csehszlovák állami szervek ezután nem akadályozták a baziliták missziós tevékenységét Kárpátalján. A hatalom magyarellenéssége a bazilita rend életében abban nyilvánult meg, hogy megtiltották a Máriapócsi kegyhelyhez való zarándoklatok szervezését[100].

A missziós tevékenység sikeressége részben annak is köszönhető, hogy a szerzetesek kellő felkészűléssel hirdették Isten Igéjét. A felkészülés fontosságára kitér az aktuális tartományfőnök 1934-ben kiadott rendelkezése is[101]. Máramarosban szintén fontos

[93]*U.o.*,49.
[94]СТАНКАНИНЕЦЬ Й., „10 летя заложення "Товариства Пресвятого Серця Христового" при церкви ОО. Василіян в Ужгороде" in *Благовестникъ* 6 (1934) 81-82.
[95]*U.o.*, 83.
[96]ФЕНИЧ В. – ЦАПУЛИЧ О., 58.
[97]KÁL, Fond 64, opisz 4, szprava 1327, 1.
[98]„Великое торжество въ Мукачевскомъ монастыре" in *Благовестникъ* 7 (1926) 97.
[99]ПЕКАР А., „Митрополит А. Шептицький і закарпатські українці" in *Карпатський край* 111 (1995) 107.
[100]ГАЙДОШ А.І., *Документи свідчать*, Ужгород 1985, 138.
[101]KÁL, Fond 64, opisz 3, szprava 1623, 4.

missziós hithirdető munkát végeztek a baziliták. A lelkigyakorlatok 4-6 napot tartottak, amelyek során 20-24 igehírdetési alkalom volt[102]. A helyi egyházi vezetők kellően értesítették a hívéket a tervezett eseményekről, egyeztettek a számukra is megfelelő időpontokról. Az iskolai vezetők hozzájárultak ahhoz, hogy az iskoláskoruak is részt vehessenek ezeken az összejöveteleken és figyelembe véve a hívek érdeklődési körét ajánlásokat tettek a klérus számára.

A Szent Miklós tartomány 1932. létrejöttétől kezdve a bazilita atyák fontos támaszai lettek a helyi egyháznak, különös tekintettel Sztojka Sándor püspöknek. A helyi papság is nagy előszeretettel hívta a pátereket egyházközségeikbe. Sztojka Sándor levelében felhívta az egyházközségi papság figyelmét a missziós hét és hithirdető tevékenység fontosságára a hívők körében[103]. Ez is bizonyítja a baziliták missziós tevékenységének támogatását a püspök és Róma részéről. 1935-ben a bazilita atyák 6 lelkigyakorlatot tartottak Ungváron valamint missziós tevékenységet folytattak Minajban, Fancsikán, Oroszkomorócón, Tiszacsomán, Királyfiszálláson és Gányán[104]. A lelkigyakorlatokon általában 200 körüli volt a hívők létszáma. Mivel a szerzetesek maguk jöttek a konkrét lelkigyakorlatos helyekre, ezért nagyban hozzájárultak a programok sikerességéhez.

Az Ungvári nyomda megszervezése 1925-ben és a vallási irodalom nyomtatott formában tőrténő terjesztése fokozta a baziliták társadalomban betőltött szerepét. 10 év alatt a nyomda 181250 db. „Благовестникъ (Örömhír)" havilapot, 150920 db. vallási tartalmú folyóiratot, 76767 vallási jellegű könyvet, 78100 imakönyvet, 26 800 egyházi naptárt, 20000 tudományos művet és 17250 vallási füzetet bocsátott ki[105]. A nyomda fő célja a szegényebb réteg vallási irodalom iránti igényének kielégítése volt. Valóban, a baziliták jól meglátták az akkori emberek igényeit és ezáltal jobban tudták terjeszteni a katolikus hitet is. Mindenki a sáját nyelvén halgathatta a szentbeszédeket. Így például, Fancsikán és Minajban Legeza Tódor magyarul hirdette az Igét[106].

Tudományos téren együttműködtek több híres akkori kutatóval, pl. a Budapesti Egyetem professzorával Hodinka Antallal is, akivel eggyütműködve kiadásra kerültek Olsavszky Emmánuel püspök levelei és egyébb értékes dokumentumok[107]. A Csernekhegyi monostor könyvtára kiemelkedő értékkel bírt az akkori időben[108]. A Prágai Statisztikai

[102]*U.o.,* 37.
[103]KÁL, Fond 151, opisz 25, szprava 3108, 15.
[104]KÁL, Fond 64, opisz 3, szprava 1623, 90.
[105]ПАП С., *Історія Закарпаття (Т. 3)*, Івано-Франківськ 2003, 58.
[106]„З мисій" in *Благовестникъ 5 (*1935) 79.
[107]KÁL, Fond 64, opisz 3, sprava 1474, 2-7.
[108]KÁL, Fond 64, opisz 5, sprava 470, 1.

hivatal 1932-es adatai szerint a monostor könyvtára 8 ezer könyvnek adott otthont, melyek két katalógusba voltak tömörítve. Teológiai jellegű könyvek voltak túlsúlyban. A könyvtárba csak személyes engedéllyel lehetett belépni, a nők számára pedig tilos volt[109]. A könyvek földrajzilag Budapestről, Prágából, Párizsból, Bécsből és Zágrábból érkeztek. Ezen kívül a könyvtár archívumában 4 ezüstérme, 1 ezüst csengő, 5 pergamen alapú dokumentum, 3 db Claudius és Hardrianus korabeli római ezüstpénz, 21 db papírpénz és 2 db Korjatovics cliché volt fellelhető[110].

1939-ben a Szent Miklós tartomány 39 szerzetest, 43 diákot és 47 testvért számlált. Ebben az évben Huszton megjelentek a „Jézus Szent Szívének örömhíre" és a „Missziós kalendárium" c. egyházi folyóiratok. Megalakult a „Görögkatolikus papok társasága" is[111]. A II. Világháború előtt a megreformált Nagy Szent Bazil nevét viselő szerzetesrend erőteljes társadalmi és hitterjesztési munkát folytatott, ami a katolikusság megerősödését eredményezte Kárpátalján abban az időben, amikor az orosz ortodox egyház térnyerése már szinte kihívássá vált a ruszin lakosság hitben való megmaradása szempontjából.

[109]*U.o.,* 3.
[110]KÁL, Fond 64, opisz 3, szprava 1174, 5.
[111]ФЕНИЧ В. – ЦАПУЛИЧ О., 60.

3. A BAZILITA SZERZETESREND FELSZÁMOLÁSA KÁRPÁTALJÁN ÉS "KATAKOMBA"-TEVÉKENYSÉGE A SZOVJET ÉRÁBAN

3.1 A BAZILITA SZERZETESREND FELSZÁMOLÁSANÁK FOLYAMATA

Ungvártól több mint 250 km-re a Tatár hágón át 1944. szeptember 27-én lépett először Kárpátalja területére a Vörös Hadsereg, és ezzel gyökeresen új korszak kezdődött a görögkatolikus egyház életében, mely a szovjet katonai megszállás utáni hónapokban különösen veszélyeztetett helyzetbe került. Ez egyben Kárpátalja lakosságának nagy részét is érintette, hiszen 1944-ben a népesség 62%-a vallotta magát görög katolikusnak. Ebben az évben 306 parochus szolgált a vidéken, valamint nyolc kolostor és egy papi szeminárium működött. Az 1941. évi népszámláláskor Kárpátalja népessége 852 000 fő (60,8% ruszin, 20,6% magyar 15,2% zsidó) volt, ez a szám a háborús évek után jelentősen csökkent. A vidékről deportálták a mintegy 120 000 fős zsidóságot, a több mint 40 000 „malenykij robot"-ra hurcolt magyarnak háromnegyede nem élte túl a lágereket, a háborús események következtében mintegy 25 000 magyar menekült Magyarországra, számos kárpátaljai lakos pedig nyugatra. Ezért 1944-1945 fordulójáról csak becsült adat áll rendelkezésre Kárpátalja lakosságának nagyságáról, amely ekkor mintegy 600 000 főre volt tehető.[112]

Kárpátalja szovjet katonai megszállásakor nyomban megkezdődött a hatóságok akciója a görög katolikus egyház, s egyben a ruszin művelődési intézmények ellen. Amikor 1943-ban Sztálin visszaállította a moszkvai ortodox patriarchátust, tulajdonképpen eldőlt a görög katolikus egyház sorsa Ukrajnában, ez pedig előrevetítette a későbbi kárpátaljai eseményeket is. Kárpátalja szovjetek általi teljes megszállására 1944. szeptember 30-án került sor, amikor is a Vörös Hadsereg elfoglalta Csap városát.

A baziliták ebben az új helyzetben továbbra is végezték missziós és karitatív tevékenységüket pl. idősek gondozását. Erről tanuskodik Manajló Teofilia bazilissza rendfőnöknő 1945. február 2-án kelt levele a Munkácsi Népi Bizottsághoz, melyben kéri

[112] JAKAB ANNAMÁRIA - PAPP KRISZTINA. *Egy kárpátaljai görög katolikus lelkipásztor visszaemlékezése a diktatúra éveire* [Online]. Elérhetőség: <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Jakab Annamária_Papp Krisztina_Visszaemlékezés a diktatúra éveire(1).pdf>, PDF-formátumban letöltve: [2019.05.04.].

március 1.-i hatállyal Popovics V., Pasztellyák J. és Szirák M. lakásba való áthelyezését.[113] A kisbereznai kolostor egyetlen megmaradt szerzetese, Malinics Melét beszámolóiból kiderül, hogy a megszálló vezetés biztonsági szervei utasításokat adtak arról, hogy mit és hogyan prédikáljanak.[114] Már az első időkben érződött, hogy az új hatalom célkeresztbe vette a görögkatolikus Egyházat, ezen belül pedig a bazilita szerzetrendet is, és be akarták olvasztani az ortodoxiába. Megjelentek az első olyan levelek, melyekben a téscsői és huszti lakosság egy része kéri a husztbaranyai kolostor átadását.[115]

A Vallás és Kultuszok Tanácsának 1945. május 10-i leveléből ismertté válik a görögkatolikus egyház helyzete Kárpátalján valamint azon intézkedések melyek *"...a katolicizált uniátus egyház megszünésére irányúlnak"*.[116] A belbiztonsági szervek "felvilágosító" munkát végeztek a papság és a szerzetesség körében, az állami szervek pedig elkezdték felosztani és államosítani az egyházi vagyont. Így került szétosztásra 1945-ben a kisbereznai kolostor 50 hektárnyi földje is.[117]

Értékes az az 1946. május 15-i level, melyet Romzsa Tódór püspök valaszlevélként ír a Tanács vallási ügyekért felelősének és melyben nem tud információval szolgálni a bazilita szerzetesek számával kapcsolatban, hivatkozva a rend teljes autonómiájára. A bazilisszák püspöki joghatóságuak és vezetőjük az Ungváron élő Ignácia nővér (Herevics Mária), melyhez az ungvári, munkácsi és huszti zárdák tartoznak.[118]

1946-ban Kárpátalján 5 kolostor működött: Husztbaranyán Drebitkó Dénes vezetésével 4 szerzetes élt; Miszticén Szidej Tódor volt az igumen (5 szerzetes élt); Kisbereznán Malinics Melét vezetésével 6 szerzetes és növendék volt, Ungváron pegid Mereszij Bogdán irányításával 3 bazilita élt. Lélekszámban a Munkácsi kolostor volt a legnagyobb – ekkor 35-en éltek benne, igumenje Szatmári János volt.[119] Tulajdonába ebben az időben 38 ha földterület és 5 ha szőlőskert tartozott.[120] Ezévben Malinics Melét lett az ungvári kolostor házfőnöke, a kisbereznainaké 1946. november 9. és 1948 április 7. között pedig Sepa János, mivel a továbbiakban a kisbereznai kolostor szerzeteseit áthelyezték a miszticei kolostorba.[121]

---

[113] Fond P-411, opisz 1, szprava 336, 1.
[114] ПАНЬКОВИЧ В., „Така довга дорога до світла" in *Новини Закарпаття*, 5 листопада 1994, 11.
[115] ДОВГАНИЧ О. – ХЛАНТА О., *У жорнах сталінських репресій*, Ужгород 1999, 34.
[116] *U.o.*, 84-88.
[117] ФЕНИЧ В. – ЦАПУЛИЧ О., 105.
[118] Fond P-544, opisz 3, szprava 46, 6.
[119] Fond P-1490, opisz 1, szprava 3, 12-13.
[120] Fond P-1490. opisz 1, szprava 7, 2-3.
[121] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 364.

A bazilita szerzetesrend felszámolása párhuzamosan zajlott a görögkatolikus egyház felszámolásával. Elsőként a husztbaranyai női zárdát szüntették meg 1946-ban, melyet az akkori szovjet törvények megszegésével vittek végbe. Ebben az évben vették el Ungváron a női kolostort is.[122] 1947. január 21-én teljes leltárt végeztek a bazilita szerzetes 5 kolostorában. A kárpátaljai bazilita szerzetesrend főapátja de-facto Mondi Antal volt. A görögkatolikus egyház totál felszámolása előtt összeségében 5 férfi és 3 női kolostor működött, melyben 53 bazilita és 30 bazilissza élt.[123] [124]

A felszámolás következő lépéseként a munkácsi kolostor ortodoxoknak való átadása lett, melyről előre megtervezett módon a megyei vezetés 1946. február 2-án döntött[125]. Átadása a právoszlávoknak 1947. március 22-én történt meg. A belbiztonsági hivatal ügynökei próbálták Mondi Antalt és Szatmári Jánost rábeszélni az aposztáziára, de sikertelenül.[126] Március 24-én 40 ügynök házkutatást végezett a munkácsi kolotorban, kettőjüket 8 órán keresztük hallgatták ki. Mindenkit felszólítottak az ortodoxiára való áttérésre, ezt senki sem tette meg a 33 szerzetesből. Ezért őket átszállították a miszticei kolostorba, ahova csak evőeszközöket és párnát vihettek magukkal.[127] Puskás László szerint március 25-én a megyei vezetőség kihivatta Romzsa Tódórt és felszólította, hogy hagyja abba a tiltakozást.[128] A hatalom hivatalos állaspontja szerint a munkácsi kolostor átadása az ortodoxia megerősödését segítette.[129]

Az 1947. április 22-én kelt titkos levélből fény derül a görögkatolikus egyház felszámolásának főbb lépéseire. Először is listázni kellett azon bazilita vezetőket, melyek missziós tevékenységet folytattak.[130] A kommunista rezsim pszichikai és pénzügyi nyomást is gyakorolt a bazilitákra hitük elhagyása érdekében. Ezt bizonyítja az adók valamint a bérleti díjak emelése.[131] A munkácsi kolostorba 40 lipcsei ortodox szerzetesnővért helyeztek át.[132]

---

[122] ЖУЛКАНИЧ Н., *Сторінки історії Ужгородського національного університету: документи і матеріали,* Ужгород 2005, 17.
[123] Fond P-1490, opisz 1, szprava 7, 1.
[124] Fond P-1490, opisz 1, szprava 22, 1-2.
[125] ВОЙНАЛОВИЧ В., *Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-60-х років: політологічний дискурс*, Київ 2005, 404.
[126] *U.o.,* 239.
[127] „Мукачівський монастир отців василіян. 60 літ тому…" in *Благовісник*, № 3 (2007) 15.
[128] ПУШКАШ Л., *о. Кир Теодор Ромжа: життя і смерть єпископа*, Львів 2001, 122.
[129] ДОВГАНИЧ О. – ХЛАНТА О., 96-97.
[130] „Ліквідація греко-католицької церкви на Закарпатті: документи і матеріали (жовтень 1947 — січень 1948 рр.)" in *Carpatika-Карпатика. Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат*. 35 (2006) 211.
[131] *U.o.,* 212-213.
[132] *U.o.,* 214.

A hatalom következő lépésében a husztbaranyai és kisbereznai kolostor bezárását tűzte ki célul, melyet az USZSZK Vallási ügyekért felelős megbízottja 1947. augusztus 6-i titkos levelében fogalmaz meg.[133] E szerint a két kolostor közel van az országhatárhoz, és ezért kell likvidálni. Az ungvárit, melyben 3 szerzetes élt, szintén be kell zárni, az épületet pedik át kell adni az Ungvári Állami Egyetemnek. Mind a 47 szerzetest a miszticei kolostorba kell áthelyezni. A megye vezetése augusztus 22-i határozatával meg is szüntette ezeket a kolostorokat. A bezárás fő okaiként a határ közelségét és a kommunista ellenes hozzáállást nevezték meg.[134]

A husztbaranyai kolostor 1948-ban bezárásra került, az értékeket elkobozták.[135] 1949-től a kolostor épületében óvoda működött, 1953-tól pedig kolhozraktár volt.

1948-ban két bazilita kolostor maradt – az ungvári női, melyben Herevics Mária volt az előjáró, valamint a miszticei férfi, melyet Szidej János vezetett.[136] 1948. január 29-én a Kárpátaljai Megyei Bíróság arról döntött, hogy a bazilisszáknak el kell hagyniuk az ungvári lakásukat, melyet az Ungvári Állami Egyetem részére adnak át.[137] A bazilisszák 0,8 ha földterülettel, a miszticei baziliták pedig 1,5 ha földdel és 4 tehénnel rendelkeztek. Április 1-re még 30 bazilissza és 53 bazilita volt Kárpátalján. A szerzetesnővérek a munkácsi korházban valamint a „Huculka" szövetkezetben dolgoztak.[138] Az ungvári férfi kolostor épülete szintén végleges átadásra kerül az Ungvári Egyetem részére 1949. március 30-án.[139] A kolostor átadásáról szóló jegyzőkönyvet Mereszij Bogdán (Jurij) akkori kolostor vezető írta alá.[140] Ő volt az egyetlen bazilita, aki megtagadta hitét, kilépett a rendből és ateista ideológiára váltott. A Kárpátalján teret nyert egyházellenes szovjet ideológia az általa írott könyvből[141] is merített. A kolostor liturgikus eszközeit az Ung-Ceholnyai pravoszláv templom kapta meg.[142]

Ekkortájt még működött a husztbarabnyai kolostor, ahol 5 személy lakott – Zavadják Bazil, Migovk Illés, Malinics Mihály, Zavadják Miron valamint Megela

[133] *U.o.*, 219.
[134] ВОЙНАЛОВИЧ В., 405.
[135] КОССЕЙ Ю., „Поклін кайданам невинної монахині" in *Благовісник,* № 3 (2005) 6.
[136] Fond P-1490, opisz 1, szprava 34, 4.
[137] Fond P-1490, opisz 1, szprava 28, 1-2.
[138] *U.o.*, 6.
[139] Fond P-1490, opisz 1, szprava 40, 8.
[140] *U.o.*
[141] МЕРЕСІЙ Ю., *За брамою монастиря,* Ужгород 1960, 140.
[142] Fond P-1490, opisz 1, szprava 40, 16.

Gábor.[143] A kolostor vagyona teljes egészében átkerült a „Bolsevik" kolhozhoz. Azonban a kolhoz udvarán elhelyezkedő templomot és a haranglábat nem használták[144].

Utolsóként a miszticei kolostor került bezárásra, mely „börtönként" szolgált a megmaradt baziliták számára. Az USZSZK Vallási ügyekért felelős megbízottja 1949. augusztus 13-i rendelkezése értelmében a baziliták tevékenységének megismerésére kötelezte a helyi megbizottat.[145] A bezárásról szóló jelentést Nikita Hruscsovnak küldték meg szeptember 29-én.[146] A levéltári adatokból kiderül, hogy a miszticei kolostor 88 bazilita szerzetese nem tért át az ortodoxiára. Az USZSZK Vallási ügyekért felelős megbízottja 1949. november 15-i rendelkezésével nem látta szükségesnek a kolostor átadását a pravoszlávoknak, ezért azt írta elő, hogy adják át a szomszádos falu középiskolájának.[147] A miszticei kolostor végleges bezárása 1950. áprilisára datálható, amikor is a Pravoszláv Egyházért Felelős Kárpátaljai megbízott arról jelent a felsőbb vezetésnek, hogy „*a miszticei kolostor bezárásával megvalósult a Kárpátaljai görögkatolikus egyház utolsó bástjájának az „önmegsemmistése"*.[148] A kolostorból bentlakásos iskolát csináltak, a templomot raktárként használták, a harangokat elvitték, az ikonosztáziont és a falon lévő bibliai festményeket tönkretették, a templomtoronyra pedig azt írták – Dicsőitsétek a nagy Sztálint! – legfelül pedig egy ötágú csillag volt látható.[149] Több kutató is úgy véli, hogy ekkor kezdődött az egyház és a szerzetesek illegális működése Kápátalján.

1949. augusztusában a munkácsi püspökség papságának egy része aposztatált és aláírta az Ungvári unió megszünéséről szóló dokumentumot valamint csatlakozását az ortodoxiához.[150] Azonban a bazilitákhoz hasonlóan a papság egy része nem volt erre hajlandó.

3.2 A TITOKBAN MŰKÖDŐ BAZILITA SZERZETESEK TEVÉKENYSÉGE

Fontos kiemelni, hogy a kolostorok bezárása után a bazilita atyák továbbra is folytatták a lelkipásztorkodást Kárpátalján. Voltak olyan szerzetesek, amelyek a miszticei

[143] Fond P-1490, opisz 1, szprava 34, 7.
[144] Fond P-1490, opisz 4, szprava 41, 16.
[145] Fond P-1490, opisz 1, szprava 38, 39.
[146] ФЕНИЧ В. – ЦАПУЛИЧ О., 63-64.
[147] Fond P-1490, opisz 1, szprava 40, 16.
[148] Fond P-195, opisz 4, szprava 29, 167.
[149] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 394.
[150] ПИЛИПЕНКО П., „Туга за унією у Ватікані" in *Людина і суспільство*, 3 (1981), 58.

kolostor bezárása után sem hagyták el azt.[151] Azoknak a klerikusoknak, beleértve a bazilitákat is, akik nem akartak áttérni az ortodoxiára, meghurcolást kellett átélniük.

A leghamarabb **Szkiba Teofán** ellen indult be az állam megtorló gépezete. 1945. októberében a Medencei népbízottság elnöke feljelentést tett az ilosvai KGB osztályon Teofán atya ellen. 1946. április 17-én letartóztatták. Ez év juliusában 10 év kényszermunkára ítélték el. A Lembergi Szakbizottság döntése alapján, mint veszélyes bűnözőt, különleges lágerbe szállították. A Gulágon minden őrizet ellenére gyakorolta hivatását.[152] Tábori jellemzésében a tábor vezetése megjegyezte, hogy „Mint pap a foglyok között hirdeti a vallást."[153] Rossz egészségügyi állapotára való tekintettel 9 év kényszermunka után Alsóremetére (Beregszászi járás) érkezett, ahol 1956. májusi szabadulásáig a KGB megfigyelése alatt volt. Később Bustyaházára került testvéréhez. Itt külön szobája volt, ahol misézett, imádkozott és fogadta a híveket. 1961-ben halt meg 79 évesen, papságának 55. évében Bustyaházán.[154]

Más bazilita szerzetesek is meghurcolást szenvedtek a hitükért. **Sepa Miklós** egykori kisbereznai házfőnököt 1948. július 1-én letartóztatták és szeptember 15-én 25 év számüzetésre, 5 év polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélték. 1955-ben a hruscsovi enyhülés idején felülvizsgálták ügyét és szabadlábra helyezték. Mivel az 5 éves jogfosztást helybenhagyták, azért Vorkutára küldték. Hazautazásának dátuma ismeretlen, de itthon azonnal bekapcsolódott az „illegális" papi tevékenységbe, missziós szolgálatot teljesített Kárpátalja egész területén.[155]

Szidej Tódor János a miszticei kolostor házfőnöke is megtagadta a pravoszláviára való áttérést, ezért letartóztatták. A helyi vezetés kitalálta az ügyét és azzal a váddal illette, hogy a szerzetesekkel együtt „pálinkát főztek", amely révén illetéktelen bevételre tettek szert. A területi bíróság a bazilita szerzetest 3 év száműzetésre, 5 év polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélte. Kényszermunkát végzett egy Záporozsje város melletti kőbányában. Munkabaleset során a lábát levágta egy vonat, ezért a tábori korházkezelés után felmentették a börtönbüntetés alól. 1951-ben szabadult és hazautazott, ahol tüstént csatlakozott az illegális papi tevékenységhez. Eleinte a hívek jöttek hozzá, majd idővel ő is ellátogatott hozzájuk. 1960-ban éjjeliőrként dolgozott az égermezői bolondkorházban a Huszti járásban. Itt Pozuchánics Jenő orvosnál lakott, ahol nyugodtan gyakorolhatta

[151] Fond P-1490, opisz 1, szprava 40, 16.
[152] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 401.
[153] KSZBU, szprava 545-C, 70-71.
[154] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 402.
[155] *U.o.*, 366-367.

lelkipásztori tevékenységét. Sok hívő érkezett hozzá Ökörmezőről, Huszti járás falvaiból hogy megerősítést kapjanak, szentségekhez járuljanak. 1975-ben vonult nyugdijba, Fancsikára költözött rokonaihoz, ahol továbbra is folytatta lelkipásztori munkáját. Itt halt meg 1989-ben, életének 75., papságának 51. évében.[156]

Lozán Polikárp Bazil szerzetes a miszticei kolostorból 1944-ben a munkácsi kolostor dédai gazdaság vezetője volt, ahol a birtok kápolnájában látta el görög katolikus papi feladatkörét. Mivel jól képzett volt 1944-1946 között a községházát is ő vezette. 1945-ben a beregszászi KGB osztály beszervezte őt, de mivel nem adott le semmilyen információt, ezért 1947-ben kizárták, mint olyat, aki nem akar együttműködni. Mivel elutasította az áttérést, ezért 1949. február 15-én letartóztatták. Ez év június 11-én 10 év javító munkára, 5 év polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélték. 1955-ben fellebezett a döntés ellen és 1956. május 14-én szabadlábra került. Munkára képtelen rokkantként került Beregszászra hugához, és ott telepedett le. A görögkatolikus hívek hamar megtalálták az utat és a vele való talalkozás lehetőségét – gyakran meghívták haza gyermeket keresztelni, híveket és betegeket gyóntatni, fiatalokat esketni. A lágerben szerzett betegsége ágyhoz kötötte őt. 1972-ben halt meg 62 évesen, papságának 35. évében Beregszászon.[157]

A szovjet érában kiemelkedő helytállást mutatott be **Drebitka Demeter Dénes** bazilita szerzetes. 1947-ig a kisbereznai híveket is pasztorálta a husztbaranyai kolostor házfőnökségi beosztása mellet. A szolyvai híveket csak 1948. márciusáig szolgálta a római katolikus templomban, mivel az államhatalom betiltotta a tamplom további használatát. 1949. márciusáig tüzifa-készletezésen dolgozott a szolyvai erdőgazdaságban, aztán visszatért a miszticei kolostorba, mert 1948-ban a Nagyszőlősi járási hivatal megtiltotta neki a magyarkomjáti hívek pasztorálását. Miután 1950. áprilisában felszámolták a miszticei kolostort is, Dénes szerzetes-pap elutazott 72 éves édesanyjához Szolyvára, ahol az erdőgazdaságban helyezkedett el a KGB megfigyelése alatt. 1950. novemberétől kezdve többször is felajánlották neki az aposztáziát, amelyet mindannyiszor elutasított. 1951. január 31-én letartóztatták. Az 1951. április 12-i bírósági döntés alapján 25 évi kényszermunkára, 5 év polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélték. Norilszk városába száműzték ahol a vasúton dolgozott.[158]

[156] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 394.
[157] *U.o.*, 230.
[158] *U.o.*, 120.

Ebben a táborban sok keresztényt internáltak, így Dénes atyának volt nyája, amely gondozásra szorult. A barakokban igyekeztek minden nap titokban végezni liturgiát, a bort mazsolából készítették, melyet a konyhán dolgozó katolikusok szereztek be. A kelyhet nikkelből készítették maguk a rabok. Az igehirdetést halkan a többi rab sétálása közben végezte, mintha beszélgettek volna egymással. A foglyok havi rendszereséggel járúltak a bűnbánat szentségéhez. 1955. október 13-án szabadult.[159]

1956. január 12-én érkezett Szolyvára. Mivel munkát nem kapott, a testvérei eltartásán élt és közben pasztorálta a híveket. Mivelhogy titokban misézett a házban, egyik testvérétől a másikhoz kellett költöznie, de a KGB így is folyamatosan figyelte őt.

Abban az időben az a hír járt, hogy a Lembergi megyében megjelent Szűz Mária. A szerzetes unokahugával elzarándokolt oda 1956. júliusában. A hívek kérésére liturgiát mutatott be egy háznál. Ezután az utcán letartóztatták és néhány órán keresztül vallatták.[160]

A biztonsági szervek azt is a szerzetespap szemére vetették, hogy az unokahugát rávette a komszomolból való kilépésre, ami akkortájt nagyon kirívó dolog volt a szovjet ideológia terjesztői számára. De mivel ezt nem tudták rábizonyitani, csak fenyegetéseket fogalmaztak meg irányába.

Az eset után még nagyobb fokozottsággal figyelték Dénes szerzetes tevékenységét, aki semmit sem sejtve toábbra is pasztorált Szolyván és Bisztrán. Az akkori szolyvai pravoszláv pap, Kopik István volt az, aki kihallgatásán elismerte Drebitka Dénes titkos működését. Azt figyelte meg, hogy 1956. januárjától folyamatosan csökken a templomba járó hívek száma. Hívei számoltak be arról, hogy a szerzetespap házaknál misézik és sokan visszatértek a görögkatolikus vallásba. Idővel annyian lettek, hogy nem fértek be a házba, ezért a bisztrai kurátor követelte a paptól a templom kulcsait, mivel unitus misét akartak hallgatni ott.[161]

A megfelelő vádirat birtokában a KGB területi osztálya elrendelte Drebitka szerzetes letartóztatását, ami 1957. február 25-én meg is történt. A vádirat szerint Dénes szerzetes a következő „államellenes” tevékenységeket folytatta:[162]

1. Titokban tartott unitus szertartású liturgiákat azon híveknek, akik megtagadták az ortodoxiába való áttérést, és ezzel uszította a népet.

---

[159] Ієромонах Діонізій Дмитро Дребітко ЧСВВ. *Василіянський чин Святого Йосафата в Україні* [Online]. Elérhetőség: <http://www.osbm.org.ua/index.php/pomyanyk/biohrafii-chentsiv/o-dionizii-d-drebitko-chsvv> [2019.05.04.].
[160] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 120.
[161] *U.o.*
[162] Ієромонах Діонізій Дмитро Дребітко ЧСВВ.

2. Többeket agitált annak érdekében, hogy lépjenek ki a komszomolból, a szovjet ifjúsági szervezetből.

3. Unokahugára, Drebitko Annára, olyan szellemi nyomást gyakorolt és olyan környezetet alakított ki számára, melyenek következtében az szovjetellenes verseket és énekeket írt át, valamint kilépett a szolyvai járási komszomolból illetve leadta tagsági kártyáját.

4. Az illegális összejöveteleken éltette a római pápát, énekelte a Pápai Himnuszt valamint nemzeti érzelmű dalokat.

5. A letartóztatás napjáig magánál tartott több betiltott könyvet, úgymint a „Van-e az embernek lelke?", a „Katekézis" és a „Tisztitótűz".

A bíróság 5 év szabadságvesztésre és teljes vagyonelkobzásra ítélte.[163] A kiszabott büntetést Dubravlag speciális GULÁG táborban töltötte le, ahová „a Haza árulói" küldték. 1962-ben került haza.[164]

Hazatérése után továbbra is illegálisan tevékenykedett, ami miatt összetűzésbe került Iván testvérével. Hogy testvérének ne okozzon gondot, áttelepült Hársfalvára, ahonnan továbbra is tudta végezni lelkipásztori kötelezettségeit, miséket mutatott be. A 70-es évek elején Szolyva környékén titokban működött egy Bokotej András nevezetű családos görögkatolikus pap, aki titokban keresztelt. Számára, mint 4 gyermekes édesapára, aki már egyszer megjárta a Kazah GULÁG-ot, komoly érvágás lett volna még egy ciklus. Ennek tudatában Dénes magára vállalta a titkos keresztelést, és a kiszabott büntetést is. Mivel erről nincs feljegyzés a személyi dossziéjában, ezért valószínű hogy a helyi börtönökben tölthette le a büntetést. 1976. julius 26-án halt meg Szolyván életének 65., szerzetességének 49. és papi szolgálatának 40. évében.[165]

A hitvallás nem (sőt a vértanuság sem) kerülte el **Zavagyák Bazil József** bazilita szerzetest sem, akit, mivel nem volt hajlandó a hittagadásra, 1950. julius 16-án letartóztattak és augusztus 26-i birósági döntéssel 25 év száműzetésre, 5 év polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítéltek. 1956. június 21-én szabadult, ekkor indult haza Kárpátaljára és helyezkedett el benzinkutasnak. Papi hivatását titokban gyakorolta, amiért eleinte csak a járási KGB munkatársai hívogatták, majd a területi osztály igyekezett a szerzetest Kárpátalja elhagyására kényszeríteni vagy ortodox kolostorba vonultatni.[166] A

[163] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 120.
[164] Ієромонах Діонізій Дмитро Дребітко ЧСВВ.
[165] *U.o.*
[166] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 465.

meglévő információk szerint püspökké volt szentelve. Erről csak a szerzetesrend legbelsőbb köre tudott.[167]

Az ő személyének köszönhetően a husztbaranyai kolostor „forró ponttá" vált a szojvet vezetés számára. Az épületben 1956. október 12-től középiskola is működött. Illés napján Zavagyák vezetésével a falu közössége meg akarta tartani a búcsúi ünnepet a templomban, de a kivonult rendőrök ezt megakadályozták. A felháborodott emberek kővel dobálták meg a rendőröket.[168] Ezek után a megyei vezetés azt a rendeletet hozta meg, mely szerint a templomot nem használhatják iskolának, de nem is rombolhatják le.[169] Ezek után a szerzetes személyét a megye vezetése komoly veszélyforrásnak tekintette, és jobbnak látta a likvidálását. Ehhez pontosan megfigyelték József kerékpáros közlekedési útvonalát munkája és otthona között. 1958. december 4-én reggel a Husztra vezető úton egy teherautó elgázolta, a benne lévő 3 KGB-s vasrudakkal félholtra verte és otthagyta. A félig eszméleténél lévő szerzetest egy arra járó teherautó bevitte a huszti korházba, ahol meg is halt.[170]

Mondi Antal András 1946-ban, amikor Kárpátalját már az ukrán SZSZK-hoz csatolták, Rómától titokban értesült apáti kinevezéséről a kárpátaljai baziliták élére. Az isteni Gondviselésnek köszönhetően őt nem internálták. Amikor 1950. áprilisában bezárták a miszticei kolostort Antal apát favágónak szegődött. Közben titokban lelkipásztorkodott Bilkén, Boródin, Deskófalván és Ilosván. És bár folyamatos megfigyelés alatt volt, az emberek segítségével mindig sikerült megtéveszteni a szerveket. 18 éven át lakott Bogovics András rokonánál, ahol nagy körültekintéssel végezte illegális tevékenységét.[171] Meghurcolások nem csak őt érték, hanem a rokonát is. Andrást egy alkalommal 2 hétig tartották börtönben, ezáltal akarták vallomásra kényszeríteni Antal ellen. Ezek után a rokonok úgy döntöttek, hogy egy kis házat építenek számára. Itt élte meg szerzetesi hivatását 1966-tól. Ebben a házban gyakran tudtak összejönni a többi bazilitával imádkozni. Többször találkozot Magyar Pál szerzetessel is a saját otthonában, de olyan előre megbeszélt helyeken is, ahova nem tudták őket követni. Titokban készítette a noviciusokat. Fenntartotta kapcsolatát Margitics János püspökkel is.[172] Csendes és alázatos

[167] О. Йосиф В. Завадяк ЧСВВ. *Василіянський чин Святого Йосафата в Україні* [Online]. Elérhetőség: <http://www.osbm.org.ua/index.php/pomyanyk/biohrafii-chentsiv/o-yosyf-v-zavadiak-chsvv> [2019.05.04].
[168] Fond P-1490, opisz 4, szprava 41, 8-14.
[169] О. Йосиф В. Завадяк ЧСВВ.
[170] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 465.
[171] О. Антоній Андрій Мондик ЧСВВ. *Василіянський чин Святого Йосафата в Україні* [Online]. Elérhetőség: <http://www.osbm.org.ua/index.php/pomyanyk/biohrafii-chentsiv/o-antonii-a-mondyk-chsvv> [2019.05.04].
[172] О. Антоній Андрій Мондик ЧСВВ.

munkásságának köszönhetően községe volt az első, mely visszatért az unitus vallásba 1898-ben. Mondi Antal 1989. november 20. adta vissza lelkét Teremtőjének.

A bazilisszák közül kiemelt szerepet töltött be **Manajló Mária Teofila**, aki Romzsa Tódór vértanúhalált halt püspök mellett volt utolsó óráiban. Sok szenvedést kellett eltűrnie a szovjet rezsim megtorló politikájának következtében, hiszen rá akarták kényszeríteni, hogy valljon arról hogy közreműködött Romzsa Tódór megölésében. A vallatások 6 hónapig tartottak Kijevben. Mivel ez nem sikerült, a nővért egyéb vádak terhe alatt – tiltott irodalom terjesztéséért – 10 év kényszermunkára ítélték. 1955. augusztus 23-án szabadult 7 év és 7 hónap internálás után, miután Ungvárra költözött testvéréhez. Ápolónőként dolgozott a városi korházban 1990-es nyugdíjbavonulásáig. Teofila nővér karitatív munkát végzett: naponta súlyos betegeket, magányosokat, öregeket látogatott, ételt vitt, megetette őket, egészségügyi segítséget is nyújtott nekik. Ahol csak tehette, búzditotta az embereket a keresztény szeretet gyakorlására.[173] A bazilissza 2007. január 5-én halt meg, életének 87. illetve szerzetességének 61. évében.

Az üldözések közepette 1964-ben a bazilita szerzetesrend „földalatti" tevékenységét 17 bazilita szerzetes végezte Mondi Antal irányításával, akik Bulik Polikárp Csehszlovákiában tartozkodó protoigumennek voltak alárendelve.[174]

A kolostorok bezárásán kívűl a szovjet hatalom teljesen kifosztotta a csernekhegyi kolostort értékes műkincs és iratállományától, melyeket évszádokon keresztűl gyűjtöttek és felbecsűlhetetlen értéket képeztek. Itt fellelhető volt többek között Rotterdami Erasmus Bibliája 1544-ből, a Gesta Hungarorum 1775-ből, valamint Raffaello „Madonna a székben" c. festményének a másolata. Ezeket a kincseket két ütemben – 1952-ben valamint 1961-ben – Lembergbe szálították az ottani múzeumba.

Összeségében megállapítható, hogy a szovjet érában a bazilita szerzetesrend kolostorai bezárásra kerültek mint „szovjetellenesek", „nyugatbarátiak" és „nacionalista" intézmények. Az ateista hatalom el akarta törölni a lelkiséget, mely több évszázadon keresztül alakúlt ki e vidéken és alapjául szolgált a görögkatolikusságnak és a helyi magyar és ruszin népnek. A szovjetek azt hangoztatták, hogy a Szovjetunió nem létezhet, ha létezik az Egyház.[175] Ez részben valóban így van, hisz az utóbbi már több évezrede fennál, az előbbi pedig 80 éves fennálása után megszünt.

[173] BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 484.
[174] МАРЦЕЛЮК П., „Четвертий обіт: Василіянський Чин у підпільній УГКЦ" in *Патріархат 5* (2007) [Online]. Elérhetőség: <http://www.patriyarkhat.org.ua/ukr/archive/2006/396> [2019.05.04.].
[175] КИЗЯ Л., *Вікова боротьба українського народу проти Ватікану,* Київ 1959, 11.

KÖVETKEZTETÉSEK

A szakdolgozat azon történelmi eseményekre reflektált, melyek a bazilita szerzetesrend Kárpátaljai megjelenését, térhódítását és helyzetét mutatja be az első világháború előtti, a két világháború közötti és a második Világháborút követő időszakban szovjet érában való teljes megszünéséig. Az elvégzett kutatás során a következő megállapításokra jutottunk.

1. A keleti szerzetesség Kárpátalja területén Cirill és Metód missziós tevékenységének köszönhetően vert gyökeret valamint a magyarok letelepedésével is kapcsolatba hozható. A történelmi források alátámasztják, hogy a szerzetesi élet Kárpátalja mai területén a körtvélyesi és munkácsi monostorok alapításával vette kezdetét.

2. Az uniós gondolat zászlóvivői a Munkácsi egyházmegyében éppen a bazilita szerzetesek voltak, amely az 1646-ban megkötésre kerülő Ungvári unióban be is teljesedett. Komoly ellentétek alakultak ki a munkácsi püspök kinevezésével kapcsolatban, hiszen az Ungvári unió után egyszerre többen is ígényt tartottak a püspöki székre, hisz ekkor még az aktuális Munkácsi püspök egyben a csernekhegyi kolostor apátja is volt. Az alárendeltség szempontjából a magyarországi joghatóság felülkerekedett a Kijevi metropóliához való hovatartozás ötletén.

3. A bazilita szerzetesrend több százéves magyarországi fennálásának legnagyobb kihívása a szerzetesi élet megújulása volt, mely párosúlt a felvilágosodás előrenyomulásával, a humán tudományok fejlődésével, és amelyekre válaszolniuk kellet a szerzetesek belső életének minőségi változásával illetve az oktatás szinvonalának emelésével.

4. Nagy Szent Bazil nevét viselő szerzetesrend reform utáni tevékenysége a lakosság körében a keresztény eszme és értékek átadására irányúlt. Kiemelkedő figyelmet fordítottak a nevelő és missziós tevékenységre. A szerzetesek nevelése rendszerezett volt, szigorú fegyelem jellemezte azt, ezért az oktatási folyamat minden lécsőjének csak egyesek tudtak megfelelni. A szerzetesek nemzettudata és szíve a helyén volt, át tudták élni az egyszerű emberek sorsát és problémáját. A leányok nevelésében kiemelkedő szerepet töltöttek be a bazilisszák.

5. Némely körök rossz szemmel nézték a szerzetesek áldozatos tevékenységét, mellyel az árva gyerekeket szolgálták. A helyi lakosság tudatlansága, jóhiszeműsége, többnemzetisége és vallási sokszínűsége befolyásolhatóvá tette a külső hatásokra, melyek

közül az ortodoxia térnyerése volt a legnagyobb kihívás a katolikus egyház számára. Ezért a baziliták missziós, nevelési-oktatási, kiadói és szociális tevékenysége a két Világháború időszakában felbecsülhetetlen értékkel bírt.

6. Utolsóként az miszticei kolotort zárta be szovjet hatalom 1950-ben. A szerzetesek, akik nem akartak áttérni az ortodoxiára, meghurcolásban részesültek. A kommunista hatalom börtönbe vetett hét szerzetest és egy szerzetesnőt. Csak egy szerzetes tagadta meg hitét, ami az aposztatált nem-szerzetes papok számához képes kiemelkedően alacsonynak mondható. A kolostorok jobb esetben oktatási intézményekké voltak átalakítva, bár némelyekben kolhoz-t (husztbaranyai) vagy biobázist (kisbereznai) alakítotattak ki.

A szovjet érában a bazilita szerzetesrend kolostorai bezárásra kerültek mint „szovjetellenesek", „nyugatbarátiak" és „nacionalista" intézmények. Az ateista hatalom el akarta törölni a lelkiséget, mely több évszázadon keresztül alakúlt ki e vidéken és alapjául szolgált a görögkatolikusságnak és a helyi magyar és ruszin népnek. A szovjetek azt hangoztatták, hogy a Szovjetunió nem létezhet, ha létezik az Egyház. Ez részben valóban így van, hisz az utóbbi már több évezrede fennál, az előbbi pedig 80 éves fennálása után megszünt.

FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Források:

Kárpátaljai Állami Levéltár (KÁL):

1. Fond P-411, opisz 1, szprava 336, 1-4.
2. Fond P-544, opisz 3, szprava 46, 1-12.
3. Fond P-195, opisz 4, szprava 29, 167.
4. Fond P-1490, opisz 1, szprava 3, 12-13.
5. Fond P-1490, opisz 1, szprava 7, 1-3.
6. Fond P-1490, opisz 1, szprava 22, 1-2.
7. Fond P-1490, opisz 1, szprava 28, 1-2.
8. Fond P-1490, opisz 1, szprava 34, 4.
9. Fond P-1490, opisz 1, szprava 34, 7.
10. Fond P-1490, opisz 1, szprava 38, 39.
11. Fond P-1490, opisz 4, szprava 41, 8-14.
12. Fond P-1490, opisz 1, szprava 40, 16.
13. Fond P-1490, opisz 4, szprava 41, 16.
14. Fond 9 „c”/2, opisz 2, szprava 950, T. 1, 1-176.
15. Fond 64, opisz 1, szprava 497, 1
16. Fond 64, opisz 2, szprava 118 “a”, 1-2.
17. Fond 64, opisz 3, sprava 950, 34.
18. Fond 64, opisz 3, szprava 1076, 12.
19. Fond 64, opisz 3, szprava 1142, 3.
20. Fond 64, opisz 3, szprava 1174, 16.
21. Fond 64, opisz 3, szprava 1291, 4.
22. Fond 64, opisz 3, sprava 1371, 75.
23. Fond 64, opisz 3, sprava 1474, 9.
24. Fond 64, opisz 3, sprava 1504, 33.
25. Fond 64, opisz 3, sprava 1549, 12.
26. Fond 64, opisz 3, sprava 1549, 3.
27. Fond 64, opisz 3, sprava 1551, 256.
28. Fond 64, opisz 3, szprava 1623, 100.
29. Fond 64, opisz 4, szprava 1327, 1.
30. Fond 64, opisz 4, sprava 525, 87.

31. Fond 64, opisz 5, szprava 1, 1-12.

32. Fond 64, opisz 5, szprava 23, 3.

33. Fond 64, opisz 5, szprava 214, 1-2.

34. Fond 64, opisz 5, sprava 470, 5.

35. Fond 64, opisz 7, sprava 622, 4.

36. Fond 151, opisz 7, szprava 745, 15.

37. Fond 151, opisz 7, szprava 897, 13.

38. Fond 151, opisz 7, szprava 1192 ”a”, 61.

39. Fond 151, opisz 7, szprava 1278, 9.

40. Fond 151, opisz 7, szprava 1336, 3.

41. Fond 151, opisz 7, szprava 1336, 52-53.

42. Fond 151, opisz 7, szprava 2109, 16.

43. Fond 151, opisz 25, szprava 2728, 9.

44. Fond 151, opisz 25, szprava 3108, 15.

Az Ukrajnai Belbisztonsági Hivatal Kárpátaljai Osztályának Levéltára (SZBU):

45. Szprava 545-C, 70-71.

Felhasznált irodalom

46. BASILOVITS J., *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX…Pars II, Cassovia* 1799, 208.

47. BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, *Hitvallás és tanuságtétel*, Budapest 2014, 530.

48. CSATÁRI GYÖRGY, „A Hunyadiak okiratai” in Zubánics László (szerk.), *„Mátyás király emlékkönyv”* (KMII -Füzetek XXII), Ungvár 2018, 12-14.

49. DUDÁS BERTALAN – LEGEZA LÁSZLÓ – SZACSVAI PÉTER, *Baziliták*, Budapest 1993, 104.

50. HODINKA ANTAL, *A Munkácsi görög katholikus püspökség története*, Budapest 1909, 858.

51. HORNAD V. DE JUXTA, *Dejiny gréckokatolikov Podkarpatska (9.–18. storočie)*, Košice 2004. 956

52. KERESZTES SAROLTA BAZILIA, *Bizánci szerzetesség Magyarországon, különös tekintettel a bizánci rítusú szerzetesnővérekre, a kezdetektől napjainkig*, Veszprém 2007, 20.

53. PETROV ELEK, „A Máramarosi Sz. Mihály Monostor 1391-i görög oklevelének latin fordítása az 1494. évi megerősítő oklevelében” in *Turul* (1925) [Online]. Elérhetőség: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1925-151BF/1925-151C0/a-maramarosi-szt-mihaly-monostor-1391-i-gorog-oklevelenek-latin-forditasa-az-1494-evi-megerosito-oklevelben-152AB/> [2019.05.04.].

54. Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini MDCCCLVI. — Kassoviae : Typis Caroli Werfer Caes. Reg. Priv. Acad. Typographi 1856, 257.

55. TIMKOVIČ V. JOZAFÁT OSBM, *Letopis Krásnobrodského monastiera: alebo kúsok zo slavnych dejin gréckokatolikov na Slovensku*, Prešov 1995, 129.

56. БУЛИК П., „Інавгураційна промова протоігумена о. Полікарпа Булика ЧСВВ, в день відкриття класичної гімназії Чина ОО. Василіян в Ужгороді” in *Звідомлення гімназії чина ОО. Василіян в Ужгороді (з правом прилюдности) за шкільний рік 1937-38*, Ужгородъ 1938, 7-10.

57. Великое торжество въ Мукачевскомъ монастыре in *Благовестникъ* 7 (1926) 97-98.

58. ВОЙНАЛОВИЧ В., *Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-60-х років: політологічний дискурс*, Київ 2005, 741

59. ГАЙДОШ А.І., *Документи свідчать*,Ужгород 1985, 555.

60. ГАДЖЕГА В., *Додатки к исторіе русинов и руських церквей в Мараморошe*, Ужгород 1922, 124.

61. ДОВГАНИЧ О. – ХЛАНТА О., *У жорнах сталінських репресій,* Ужгород 1999, 130.

62. ДУЛІШКОВИЧ И., *Историческія черты Угро-Русскихъ III*, Унгваръ 1877.

63. ЖАТКОВИЧ Ю., „Етнографический очерк угро-русских” in МАЗУРОК О.С., *Юрій Жаткович як історик та етнограф,* Ужгород 2001, 292.

64. ЖУЛКАНИЧ Н., *Сторінки історії Ужгородського національного університету: документи і матеріали,* Ужгород 2005, 219.

65. *Зведомлення руское держ. реальн. гимн. и еровнорядных одделов ческих и мадярское VIII кл. в Ужгороде за шк. рок 1926-27*, Ужгородъ 1927, 78.

66. „З мисій”, in *Благовестникъ 5(*1935) 79-80.

67. Ієромонах Діонізій Дмитро Дребітко ЧСВВ. *Василіянський чин Святого Йосафата в Україні* [Online]. Elérhetőség: <http://www.osbm.org.ua/index.php/pomyanyk/biohrafii-chentsiv/o-dionizii-d-drebitko-chsvv> [2019.05.04.].

68. КИЗЯ Л., *Вікова боротьба українського народу проти Ватікану,* Київ 1959, 291.

69. КОССЕЙ Ю., „Поклін кайданам невинної монахині” in *Благовісник,* № 3 (2005) 6.

70. КРАЛИЦКИЙ А., „Монастыръ Березницкій” in *Листок* 25 (1890) 92.

71. „Ліквідація греко-католицької церкви на Закарпатті: документи і матеріали (жовтень 1947 — січень 1948 рр.)” in *Carpatika-Карпатика. Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат*. 35 (2006) 203-231.

72. ЛУЧКАЙ М., *Історія Карпатських русинів II,* Ужгород 1999, 388.

73. МАРЦЕЛЮК П., „Четвертий обіт: Василіянський Чин у підпільній УГКЦ” in *Патріархат 5* (2007) [Online]. Elérhetőség: <http://www.patriyarkhat.org.ua/ukr/archive/2006/396> [2019.05.04.].

74. МЕРЕСІЙ Ю., *За брамою монастиря,* Ужгород 1960, 140.

75. МИГОВИЧ І., *Релігія і церква в нашому краї,* Ужгород 1993, 110.

76. „Монастир Мало-Березнянський” in *Благовісник*, 11 (1993) 28.

77. „Мукачівський монастир отців василіян. 60 літ тому…” in *Благовісник*, № 3 (2007) 12-15.

78. „О некоторых документах Государственного архива Закарпатской области по истории греко-католической церкви в Закарпатье” in *Carpatika-Карпатика. — Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат*, 35 (2006), 175-183.

79. „*Отпусты”* in *Благовестникъ* 8-9 (1942) 217-222.

80. О. Йосиф В. Завадяк ЧСВВ. *Василіянський чин Святого Йосафата в Україні* [Online]. Elérhetőség: <http://www.osbm.org.ua/index.php/pomyanyk/biohrafii-chentsiv/o-yosyf-v-zavadiak-chsvv> [2019.05.04].

81. ПАНЬКОВИЧ В., „Така довга дорога до світла” in *Новини Закарпаття*, 5 листопада 1994 11-12.

82. ПАП С., *Історія Закарпаття (Т. 3),* Івано-Франківськ 2003, 648.

83. ПЕКАР А., „Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті” in *Нарис Історії василіанського чину святого Йосафата*, Рим 1992, 646.

84. ПЕКАР А., „Василіянська провінція св. Миколая на Закарпатті” in *Записки Чину Святого Василія Великого*, Рим 1992, 720.

85. ПЕКАР А., „Митрополит А. Шептицький і закарпатські українці” in *Карпатський край* 111 (1995) 106-108.

86. ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття I*, Рим – Львів 1997, 232.

87. ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття II*, Рим – Львів 1997, 492.

88. ПЕКАР А., „Ужгородська унія та її творці (1646-1996)” in *Записки ЧССВ* XXI (1996), 253-262.

89. ПИЛИПЕНКО П., „Туга за унією у Ватікані” in *Людина і суспільство*, 3 (1981), 55-59.

90. ПОПОВИЧ М., *Федор Корятович – русинськый воєвода,* Пряшов 1992, 177.

91. „Потройный наш ювилей” in *Календар Благовестника на переступний рок 1936,* Ужгородъ 1935 61-65.

92. ПУШКАШ Л., *о. Кир Теодор Ромжа: життя і смерть єпископа*, Львів 2001, 244.

93. „Пятьдесятьлетя Водновы Чина св. Василія Великого 1882-1932” in *Благовестникъ*, 8-10 (1932), 148.

94. СТАНКАНИНЕЦЬ Й., „10 летя заложення “Товариства Пресвятого Серця Христового” при церкви ОО. Василіян в Ужгороде” in *Благовестникъ* 6 (1934) 81-84.

95. ФЕНИЧ В. – ЦАПУЛИЧ О. *Малоберезнянський Свято – Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василія Великого на Закарпатті*, Ужгород 2004, 188.

96. ШУЛЬГА І., *Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст.*, Ужгород 1962.

97. Щоденник Йосифа де Камеліса, мукачівського єпископа in ЛУЧКАЙ М. *Історія Карпатських русинів III*, Ужгород 2002, 21-58.

98. „25-летний ювилей интерната оо. Василиан” in *Неделя* 11 (1938) 2.

N y i l a t k o z a t

Alulírott **Bacsó Róbert** kijelentem, hogy az általam készített és benyújtott szakdolgozat saját munkám eredménye, melyben a felhasznált forrásokat és szakirodalmat a módszertani követelményeknek megfelelően feltüntettem.

Hozzájárulok, hogy a szakdolgozat könyvtári példányában a szaktanári értékelés is elhelyezésre kerüljön.

Dátum: Nyíregyháza, 2019. május 12.

.....